

TRABZON GÜLBAHAR HATUN (HATUNİYE) VAKFI'NA AİT YAPILAR VE SUNDUĞU HİZMETLER*

Özkan Özer KESKİN**

ÖZ

Gülbahar Hatun Vakfı, (H. 911) 1505-1506 yılında Trabzon'da vefat eden Gülbahar Hatun adına oğlu I. Selim tarafından 1515'te kurulmuştur. Bu tarihten itibaren kurulduğu bölgeye 400 yıldan fazla bir süre sağlamış olduğu içtimai, iktisadi, ilmi, dini, beledi ve ticari katkılarla kendisini göstermektedir. Bu çalışma, vakfa ait veya vakıfla ilişkisi tespit edilen birimler hakkındaki bulguları bir bütün içerisinde ele almaktadır. Elde edilen bulgular işlenmeden önce bölge tarihine ışık tutan araştırmalar ve bölgede bizzat bulunan seyyahların aktardığı bilgiler ayrıntılı olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Netice itibariyle vakfın külliyesinde varlık göstermiş olan birimlerin konumları ve kapladıkları alanın tespitine imkân bulunmuş ve külliyenin bir krokisi çizilerek çalışmanın sonuna ek olarak yerleştirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Gülbahar Hatun, Hatuniye, Trabzon, vakıf yapıları, külliye, imaret.

TRABZON GULBAHAR HATUN (HATUNİYE) FOUNDATION BUILDINGS AND SERVICES

ABSTRACT

Gülbahar Hatun Foundation was founded in 1515 by his son Selim I. in the name of Gülbahar Hatun, who died in Trabzon in 1505-1506. For more than 400 years, it has contributed to the region from social, economic, scientific, religious, municipal and commercial aspects. This study deals with the foundation with its basic units or secondary related branches. Adopting a wholistic view of the issue, the study first reviews the region's history and the travellers' accounts to discuss the historical context in which the foundation was established. The study also examines the locations of the units in the complex structure of the foundation. Finally, it illustrates the complex building and displays the particular locations of

* *Gönderim Tarihi: 17.02.2021. Kabul Tarihi: 03.03.2021.* Bu çalışma, Prof. Dr. Rıza Karagöz danışmanlığında Özkan Özer Keskin tarafından hazırlanan, 29.06.2018 tarihinde Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tarih Bölümü'nde savunulan "Başlangıcından 19. Yüzyıla Kadar Trabzon Gülbahar Hatun Vakfı" isimli yayımlanmamış doktora tezinin ilgili bölümünün yeniden düzenlenmiş halidir.

** *Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Çarşamba İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, ozkanozerkeskin61@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8631-9212.*

the units that existed in the foundation's complex structure and the area it covered. The study added the illustration to the appendix.

Keywords: Gülbahar Hatun, Hatuniye, Trabzon, foundation structures, foundation complex, public soup-kitchen.

Giriş

Vakfın sözlük anlamı, tutmak, durdurmak, hapsetmek şeklinde karşılık bulmaktadır¹. Daha genel bir ifadeyle vakıf, kişinin sahip olduğu menkul veya gayrimenkul malvarlıklarını Allah yolunda daimi² olarak terk ederek, gönül rızasıyla paylaşmasını öngören hukuki ve sosyal bir sistemdir³. Bir vakfın tesis edilmesinde insanların kullanımı hususunda yapılan fedakârlık ve paylaşma ruhu ön plandadır. Bu minvalde toplum huzuru olmaksızın bireysel mutluluğun sürekliliğinden bahsetmek doğru değildir⁴. Hem bireysel mutluluğu yakalamak hem de toplumsal huzura katkı sağlamayı amaçlayan vakıf kurucularının çoğu erkeklerden müteşekkil olmakla birlikte kadınların da bu müesseseye önemli katkıları bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nde özellikle hanedan mensubu kadınlar tarafından çeşitli amaçlara hizmet veren birçok vakıf tesis edilmiştir. 2015 yılında yapılan bir incelemeye göre Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren hayat bulan ve vakfiyeleri Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 27.419 vakfın 3.746'sının kurucusu kadınlardır. Bu kadın vakıflarının çoğu Osmanlı topraklarının pek çok yerinde dağılmış olmakla beraber 1.595'i İstanbul'da kurulmuştur⁵.

Hanım sultanlar, kurdukları vakıfları finanse edebilmek için kendilerine tahsis edilen çeşitli gelir kaynaklarından yararlanmışlardır. Bu kaynaklar, toprak bağışları, hükümdarın yaptığı nakdi yardımlar, çeyiz, miras, yatırım ve hediyeler yoluyla elde edilmiştir. Bu sayede vakıf tesisi için gerekli sermayeyi elde eden hanım sultanlar, vakıf kurma konusunda önemli adımlar atmışlardır⁶. Hanedan mensubu hanım sultanlardan biri olan Gülbahar Hatun adına kurulmuş olan vakıf da Osmanlı, özellikle Doğu Karadeniz toplumunun sosyo-ekonomik ve

¹ İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara 2011, s. 1775; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2006, s. 1134.

² Ömer Hilmi, *İthafü'l-Ahlaflı Ahkâmî'l-Evkaf*, Ankara 1977, s.13.

³ Mehmet Bayartan, "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, İstanbul 2008, s. 157.

⁴ Ahmet Köç, "XV. Yüzyılda Ümerâ Vakıfları ve Ankara'nın Kentsel Gelişimi", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 12, S. 22, Balıkesir 2009, s. 180.

⁵ Hüseyin Çınar, "Osmanlı Toplumunda Vakıf Kuran Kadınlar", *Tanzimat Öncesi Osmanlı Toplumunda Cinsiyet, Mahremiyet ve Sosyal Hayat*, Ankara 2018, s. 348-349.

⁶ Meryem Kaçan Erdoğan, "Osmanlı Hanım Sultanlarının Haremeyn ve Kudüs'e Yaptığı Hizmetler (XVI-XVII. Yüzyıl)", *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın*, C: 1, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2016, s. 489.

kültürel hayatını önemli ölçüde etkilemiş, Trabzon şehrinin imarı konusunda da büyük rol oynamıştır.

(Ayşe) Gülbahar Hatun: II. Bayezid'in eşi ve I. Selim'in annesi olan Gülbahar Hatun, oğlu Selim'i Amasya'da dünyaya getirmiştir⁷. Ömrünün son yıllarını Trabzon sancakbeyi olan Şehzade Selim ile geçirmiştir. Oğlunun padişahlığını göremeden Trabzon'da hayatını kaybeden⁸ Gülbahar Hatun, Orta Hisar mevkiinin batısında kendisi için yapılan türbeye⁹ defnedilmiştir¹⁰.

Gülbahar Hatun'un ismi hakkında ihtilaflı görüşler bulunmaktadır. Yaygın görüşe göre defnedildiği türbenin kitabesinde herhangi bir isme yer verilmemiş olmakla birlikte asıl isminin Ayşe Hatun olduğu ve Gülbahar isminin sonradan eklendiği düşünülmektedir. Diğer bir görüşe göre yanlışlıkla Gülbahar ismi kullanılmıştır¹¹. Vakfın İstanbul'daki hamamı ile ilgili 22 Ağustos 1694 tarihli bir kayıta Ayşe Sultan ismi kullanılmış ve 7 Mart 1865 ve sonrasına ait birkaç mahkeme kaydında ise Gülbahar Hatun şeklinde ifade edilmiştir¹². Buna göre Gülbahar Hatun isminin kullanılmasının daha doğru olduğu kanaatini taşımaktayız. Keza geç tarihli kayıtlarda vakfın ismi Gülbahar Hatun olarak zikredilmiş ancak kullanılan arşiv vesikalarının büyük çoğunluğunda vakıftan bahsedilirken Hatuniye ismi kullanılmıştır.

Gülbahar Hatun'un türbesindeki kitabesi, *Çün zi-dünyâ sû-yı ukbâ kerd rû Bânû-yı Rûm şod mukarrer taht-ı huld u mülket-i dâim berû, Himmeteş ez-devlet-i fânî-yi dünyâ ruh çu tâftîRû-nihâd ez-rây-ı âlî devlet-i dâim berû, Rahmet-i dâim ber-u nâzil çu şod ez-feyz-i HakGeşt târih-i vefâteş rahmet-i dâim berû, Allahu'l Bâkî 911 Allahu'l Bâkî* şeklinde olup; "Rum diyarının (Anadolu'nun) hâtonu dünyadan âhirete yüz çevirdiğinde ona ebedilik tahtı vedâimî mülk mukarrer oldu, O'nun himmeti, dünyanın fânî devletinden yüz çevirdiğinde yüksek itikaddan dâimî devlet onayüz koydu, Hakk'ın feyzinden

⁷ İlyas Gökhan, *Kahramanmaraşlı Meşhur ve Kahraman Kadınlar*, Kahramanmaraş 2017, s. 40.

⁸ Günümüzde Gülbahar Hatun Türbesi'nin girişinde yer alan bilgilendirme maksatlı levhada 1510 yılında vefat ettiği yazılıdır. Bu tarih, kitabesinde yer alan Hicri 911 yılıyla çelişmektedir. Kitabede verilen tarihin doğruluğu kabul edilerek çalışmamızda H. 911 (M. 1505-1506) yılı esas alınmıştır.

⁹ Türbenin mimari detayları için bkz. Hüseyin Albayrak, *Trabzon İmâret (Hâtûniyye) Külliyesi*, Trabzon 1998, s. 38-45; Haşim Karpuz, *Trabzon*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 50-52; Halil Çizmeçi, *Trabzon Gülbahar Hatun Camii ve Türbesi*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2020, s. 37-40.

¹⁰ Halil Edhem, *Trabzon'da Osmanlı Kitabeleri*, (Haz.) İsmail Hacifettahoğlu, Trabzon 2001, s. 52-53.

¹¹ Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi Fetihten Kuruluşa Kadar*, Trabzon 2000, s. 35-36.

¹² *...Nefs-i Trabzon'da vâki' merhûm ve mağfurleha Gülbahar Hatun Evkâfi...T.Ş.S.*, Defter No: 2010, s. 102, Hüküm No: 4. Çalışmanın devamında "T.Ş.S., 2010, 102/4" şeklinde kullanılacaktır, aynı kullanım diğer defter fonları için de geçerlidir. *...Harameyn-i Şerifeyn Evkâfi'ndan merhûm ve mağfurleh Sultân Selim Hân-ı Atik validesi merhûme ve mağfurleha Ayşe Sultan Evkâfi hamâmı...BOA, TS.MA.d., 4326-2/1b.*

(Allah'ın) dâimî rahmeti onun üzerine indiğinde, ölüm ona dâimî rahmetoldu" anlamına gelmektedir¹³.

Kitabenin sonunda yer alan *rahmet-i dâim berû* ifadesi ile ebcet hesabıyla (H. 911) M. 1505-1506 senesine karşılık gelen tarih düşülmüştür¹⁴. Kitabede yer verilen *Bânû-yı Rûm* ifadesini Rum asıllı olarak yorumlayan Şakir Şevket, Gülbahar Hatun'un, Maçka'nın Livera Köyü'nden bir Rum kızı olduğunu ileri sürmüştür¹⁵. Bu bilginin aksine aslında Gülbahar Hatun, Dulkadiroğlu Alaüddevle Bozkurt Bey'in kızıdır. *Bânû-yı Rûm* ifadesi ise Anadolu bacıları/kadınları anlamına gelen *Bâciyân-ı Rûm* tamlamasında olduğu gibi kullanılmıştır ve "Anadolu kadını/prensesi" anlamını taşımaktadır¹⁶.

Osmanlı-Dulkadiroğlu yakınlığı I. Bayezid dönemine kadar dayanmaktadır. Dulkadirlilerden Osmanlılara giden ilk gelin I. Bayezid'in hanımlarından biri olan Sultan Hatun'dur. Daha sonra I. Mehmet ile Dulkadiroğlu Sulhi Bey'in küçük kızı Emine Hatun, II. Murat ile Âlime Hatun, II. Mehmet ile Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı Sitti Mükrime Hatun evlenmiştir¹⁷. Ayrıca II. Mehmet'in Dulkadiroğlu beylerine verdiği destek ile aktif rol oynadığı da bilinmektedir¹⁸. Bu bağlantılar göz önünde bulundurulduğunda Gülbahar Hatun'un Alaüddevle Bozkurt Bey'in kızı olduğu düşüncesi daha da kuvvetlenmektedir.

Hedef ve Kapsam: Gülbahar Hatun Vakfı'na ait birimler hususunda seyyahların önemli betimlemeleri bulunmaktadır. 1640'ta Trabzon'da bulunan Evliya Çelebi, *Seyahatname*'de ve 17. yüzyıl âlimlerinden Kâtip Çelebi, *Cihannuma*'da bölgedeki yapılardan bahsetmektedir. Bu iki eser ihtiva ettiği bilgiler bakımından Trabzonlu seyyah Âşık Mehmet'in -Trabzon bölgesini de içine alan kısmını 1597'de tamamladığı- *Menâzirü'l-avâlim* adlı eseri ile büyük benzerlikler barındırmaktadır. Âşık Mehmet'in eserini daha evvel tamamladığı göz önünde bulundurulursa diğer iki müverrihin kendisinden faydalanmış olma ihtimali yüksektir¹⁹. Bunların dışında şehre dair bilgi veren Batılı seyyahlardan öne çıkanlar 18. yüzyılda Tournefort, 1817-1819'da P. Minas Bijişkyan,

¹³ Tülay Zorlu, "Trabzon Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet Türbeleri", *Vakıflar Dergisi*, S: 35, Ankara 2011, s. 218.

¹⁴ Albayrak, *a.g.e.*, s. 43.

¹⁵ Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, (Haz.) İsmail Hacifettahoğlu, Trabzon 2001, s. 122.

¹⁶ Ömer Akbulut, *Gülbahar Hatun Camii "Ayşe Hatun ve Yavuz Selim*, Trabzon 1965, s. 9; Edhem, *a.g.e.*, s. 79; Zorlu, *a.g.m.*, s. 218.

¹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 141; Gökhan, *a.g.e.*, s. 22-28; Mehibe Şaşmaz, "Osmanlı Sarayındaki Dulkadirli Hatunlar", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl. 4, S. 37, 2016, s. 412.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989.

¹⁹ Âşık Mehmed, *Menâzirü'l-avâlim*, C: I, (Haz.) Mahmut Ak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. XXVIII, CCXV, CCXXXIII.

1832’de C. Texier, 1869’da T. Deyrolle, 1898’de Lynch’dir²⁰. Seyyahların tasvirlerinin yanı sıra bölge tarihine ışık tutan çalışmalar da ayrı bir önemi haizdir.

Gerek adı geçen seyyahların eserlerinde gerekse bölgedeki mimari yapılar üzerine yapılan çalışmalarda külliye ait birimler hakkında birtakım önemli detaylar sunulmuştur. Ancak bu eserler yapıların külliye içindeki konumu, şekli ve kapladıkları alanı anlamamız açısından yeterli değildir. Buradan doğan eksiklik büyük oranda tamiratlar vesilesiyle tutulan mahkeme kayıtlarından giderilmeye çalışılacaktır. Ayrıca vakfa ait birimlerin hangi aşamalardan geçtiği konusunda edinilen özgün bilgilere de yer verilecektir. Bu çalışmanın hedefi daha önce yapılan çalışmalarla eldeki mevcut bilgileri harmanlayarak bazı bilinmezleri gün ışığına çıkarmak ve Gülbahar Hatun Vakfı’nın bölgenin şehirleşmesine olan katkısını ortaya koymaktır.

Gülbahar Hatun Vakfı’nın Tesisi ve Vakfa Ait Yapılar

Osmanlı coğrafyasındaki birçok mimari eser, kitabelerinden anlaşıldığı üzere, “imaret” olarak adlandırılmıştır. Bu tabir, külliye, külliye ait bir birim, aşevi ve imar edilmiş anlamlarında kullanılmaktadır. Mühimme defterlerindeki kayıtlarda dahi imaret, hem aşevi hem de külliye anlamını barındırmaktadır²¹.

Külliye yapımı 16. yüzyıl Osmanlısında büyük ilerleme kaydetmiş ve devletin çeşitli bölgelerinde bu türden yapılar oluşturulmuştur. Trabzon’da Gülbahar Hatun (1514-1515), Manisa’da Hafsa Sultan (1523), Gebze’de Çoban Mustafa Paşa (1524), Silivri’de Pîrî Mehmet Paşa (1530-1531), Saraybosna’da Gazi Hüsrev Bey (1530), İstanbul’da Haseki (1539), Halep’te Hüsrev Paşa (1546), Süleymaniye’de Sinan Paşa (1555), Lüleburgaz’da Sokollu (1569), İzmit’te Pertev Paşa (1579) bu örneklerden bazılarıdır²².

I. Selim’in babası II. Bayezid, annesi Dulkadiroğlu Alaüddevlî Bozkurt Bey’in kızı (Ayşe) Gülbahar Hatun’dur. Doğum tarihi kesin olarak tespit edilememekle birlikte, 1467-1468 veya 1470 tarihlerinde babası II. Bayezid’in Amasya’da şehzade olarak bulunduğu sıralarda dünyaya gelmiştir²³. Trabzon, I. Selim’in sancakbeyi olarak görev yaptığı ilk yerdir. Buraya tayin tarihinin 1487 olduğu söylenebilir. Annesi ile birlikte geldiği Trabzon’da 1510 yılına kadar yaklaşık 24 sene idarecilik yapmıştır. Şahkulu isyanı sırasında babasına

²⁰ Karpuz, a.g.e., 1990, s. 33. Trabzon’a gelen yabancı seyyahlar için ayrıca bkz. Fatma Acun, “Seyyah Söylemi ve Trabzon’a Gelen Yabancı Seyyahlar”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri*, 3-5 Mayıs 2001, C: 1, T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, s. 143-149.

²¹ Amy Singer, “İmaret”, *Türkler*, C: 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 895; Zeynep Tarım Ertuğ, “İmaret”, *DİA*, C: 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 219; Feridun Akozan, “Türk Külliyesi”, *Vakıflar Dergisi*, S. VIII, Ankara 1969, s. 305.

²² Ahmet Vefa Çobanoğlu, “Külliye”, *DİA*, C: 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. 543.

²³ Hicabi Kırılgaç, *İdris-i Bidlisi Selim Şah-Nâme*, Ankara 2001, s. 79.

yolladığı bir mektupta yuvarlak bir ifadeyle 25 yıldır Trabzon'da bulunduğunu belirtmiştir²⁴.

Gülbahar Hatun, oğlu Şehzade Selim'in sancakbeyi olarak bulunduğu Trabzon'da (H. 911) 1505-1506'da vefat etmiştir. I. Selim, padişah olduktan sonra annesi adına; cami, medrese, mektep, misafirhane, imaret/aşhane, fırın, ahır, mahzen, kiler ve annesinin türbesinden oluşan bir imaret/külliyeye inşa ettirmiştir. Hatuniye İmareti olarak bilinen bu külliyeinin inşası (H. 920) 1514-1515'te bitirilmiştir. 15 Şubat 1515 tarihinde I. Selim tarafından bu imaretin ayakta kalabilmesi için gelir getiren bazı yerler bu imarete bağlanmıştır. Rize'de yine Gülbahar Hatun adına bir cami daha yapılmış ve bu caminin olduğu mahalle Hatuniye Vakfı'na kaydedilmiştir²⁵. Ayrıca Giresun'un Espiye ilçesinde bulunan Hacı Abdullah Halife Tekkesi de Hatuniye Vakfı'na kaydedilmiştir. Vakfın Trabzon'daki diğer yapıları çifte hamam, imaret hamamı, değirmenler, boyahane, bedesten ve çeşitli dükkânlardan müteşekkildir.

Günümüzde Gülbahar Hatun Mahallesi olarak anılan semte adını veren ve Atapark mevkiinde bulunan cami, külliyeinin/imaretin en önemli birimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde sadece cami ve türbe ile yakın zamanda yenilenmiş olan şadırvan kalmış; medrese, mektep, misafirhane, aşhane, fırın, ahır ve kilerden oluşan diğer yapılar ise zaman içerisinde ortadan kaldırılmıştır.

16. yüzyıl külliye örneklerinden olan Gülbahar Hatun Vakfı'na ait birimlerin ileriki yıllarda ortaya çıkan tamir masraflarının farklı yollarla karşılandığı tespit edilmiştir. Bunlar, vakıf gelirlerinden/hesabından²⁶, görevlilerin maaşlarından²⁷, müteveli tarafından²⁸, değirmen ve hamam gibi bazı birimlerin şahıslara devredilmesiyle²⁹ ve belli bir yerin gelirlerinin tamir masrafları için aktarılması şeklinde³⁰ mahkeme kayıtlarında kendini göstermektedir. Vakıf binalarının tamirinde takip edilen yol ise belirlenen bir heyet³¹ vasıtasıyla tamire muhtaç birim(ler)in keşfi ile masrafın belirlenmesi ve ardından bu masrafın belirtilen yollarla karşılanarak tamiratların yapılması şeklindeydi. İncelenen kayıtların çoğu keşif maksatlı tutulmuş olsa da

²⁴ *Bir kimse ki âl-i Osmandan yirmi beş yıl sancak tasarruf edüp gaza ve akın ve a'da-i din ile kılal ve cidâl etmek üzere ola...* Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2010, s. 33.

²⁵ Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Ankara 2002, s. 55-56. I. Selim'in Trabzon Sancakbeyliği sırasında annesi Gülbahar Hatun'un Rize'ye gelerek bir cami yaptırdığı ve şimdiki Gülbahar Mahallesi'nin de bu camiden ismini aldığı söylenmektedir. Erdoğan Aksu, "Rize Tarihi", *1967 Rize İl Yıllığı*, s. 91.

²⁶ *T.Ş.S.*, 1831, 55/8; *T.Ş.S.*, 1836, 37/11.

²⁷ *T.Ş.S.*, 1835, 42/8; *T.Ş.S.*, 1839, 63/4; *T.Ş.S.*, 1900, 18/5.

²⁸ *T.Ş.S.*, 1843, 71/3; *T.Ş.S.*, 1843, 39/4; *T.Ş.S.*, 1844, 49/2; *T.Ş.S.*, 1849, 82/6; *T.Ş.S.*, 1851, 123/1; *T.Ş.S.*, 1851, 20/4; *T.Ş.S.*, 1851, 120/7; *T.Ş.S.*, 1865, 11/1; *T.Ş.S.*, 1873, 2/2.

²⁹ *T.Ş.S.*, 1880, 177/2-3; *T.Ş.S.*, 1882, 89/1; *T.Ş.S.*, 1901, 67/2-3.

³⁰ *T.Ş.S.*, 2063, 29/4.

³¹ Heyeti oluşturan kişiler genellikle vakıf görevlileri ve tamir ustaları olup bazı durumlarda başlarında vali veya nazır dahi bulunuyordu. *T.Ş.S.*, 1831, 55/8; *T.Ş.S.*, 1836, 37/11.

sonrasında tamiratın gerçekleşiyor olması, binaların hangi zaman diliminde yenilendiğini öğrenmemiz hususunda yol göstericidir.

Esasen, tamir ustalarının diğer bir ifadeyle meremmetçilerin vakıf eserlerinin inşası tamamlandıktan sonra atamasının gerçekleştiği ve vakfiyelerde ne kadar ücret alacaklarının belirtildiği kaydedilmektedir. Örneğin Edirne’de bulunan II. Bayezid Külliyesi’nde 1487 ile 1507 yılları arasında üç tamir ustası ve bir de su mimarı, Gebze’deki Çoban Mustafa Paşa Külliyesi’nin 1525 yılına ait vakfiyesinde kadrolu iki tamir ustası bulunmaktaydı³². Ancak Gülbahar Hatun Vakfı’na ait vesikalar incelendiğinde sürekliliği bulunan bir tamir ustasının veya mimarın varlığına tesadüf edilmemiştir. Tamir işlerinin gerekliliği durumunda yerel ahalden ustaların bu tamiratlarla ilgilendiği düşünülmektedir. Öte yandan tamirat hesaplarıyla ilgilenmesi için ayrıca meremmât kâtibi atandığı durumlar mevcuttur. 1666 ve 1670 yıllarında atanan meremmât kâtiplerinin günlük 3 akçe aldıkları kaydedilmiştir³³.

Söz konusu tamir masrafları çoğunlukla akçe cinsinden verilmiştir. Ancak bazı durumlarda miktarlar kuruş hesabıyla ifade edilmiştir. Tamirlerin yapıldığı senelere ait kayıtlarda kuruş-akçe karşılıkları belirtilmediğinden bu detaylar kayıtlı olduğu cinsten verilecektir³⁴. Vakfa ait birimlerin sıralaması yapılırken külliye merkezine olan yakınlıkları göz önünde bulundurulmuştur. Ancak hamamlar konusunda bu tutumun dışına çıkmıştır. Konu bütünlüğü açısından İstanbul’da bulunan Beyazıt Hamamı diğer hamamlarla birlikte ele alınmıştır.

Gülbahar Hatun (Hatuniye) Camii

16. yüzyılda Trabzon Kalesi’nin batı kısmında bulunan dört camiden³⁵ biri olan Hatuniye Camii’nin³⁶ tek minare ve tek kubbesi vardır. Caminin duvar

³² Abdulkadir Dündar, “Osmanlı Mimarisinde Vakıf Mimarları”, *Prof. Dr. Halûk Karamağaralı Armağanı*, Ankara 2002, s. 113-114.

³³ *T.Ş.S.*, 1843, 73/1; *T.Ş.S.*, 1846, 107/2-3.

³⁴ Vakfa ait birimlerin tamirleri hususunda tutulan kayıtlarda daha ziyade esedî kuruş üzerinden hesaplamalar yapılmıştır. Konu ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde kuruş-akçe karşılıklarının genel bir biçimde ifade edildiği anlaşılmaktadır. Halil Sahillioğlu, 1 kuruşun 144 akçe değerinde olduğunu belirtirken, Şevket Pamuk 120 akçeye denk geldiğini ifade etmiştir. Halil Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi 1640-1740*, İstanbul 1965, s. 52; Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, İstanbul 1999, s. 178. Ancak vakıfla ilgili diğer kayıtlar incelendiğinde dönem dönem dalgalanmaların olduğu ve akçenin kuruş karşısındaki miktarının 80-100-120 şeklinde değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir. *T.Ş.S.*, 1843, 73/5; *T.Ş.S.*, 1824, 76/5; *T.Ş.S.*, 1871, 28/5. Geç dönemde yapılan bir çalışma bu dalgalanmayı destekler niteliktedir. Ruhi Özcan, “Osmanlı Devleti’nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S: 17: 2005, s. 237-266. Bu durum göz önüne alındığında farklı dönemlerde değişkenlik gösteren kuruş-akçe karşılıklarının tam olarak tespiti zor bir hal almaktadır. Bu sebeple miktarlar kayıtlı olduğu cinsten verilmiştir.

³⁵ İkincisi, Hatuniye Camii’nin batısında yer alan Kabak Meydanı’nın yanındaki Süleyman Bey Camii, üçüncüsü, yine batıda kiliseden çevrilen Ayasofya Camii, dördüncüsü ise güneyde, günümüzde Erdoğan Mahallesi olarak bilinen, Tekfur Çayırı Mahallesi’ndeki

taşları siyah ve beyaz³⁷ tonlardan oluşmaktadır. Yapımına Gülbahar Hatun tarafından başlandığı düşünülen caminin 1514-1515 senesinde tamamlandığı bilinmektedir³⁸.

Günümüzde caminin kuzey cephesindeki ana giriş kapısı üzerinde H. 1301 (M. 1883-1884) tarihinde işlenen onarım kitabesi bulunmaktadır. Kitabeyi yazan hattat Trabzonlu Mahmud Esad Efendi olup camideki diğer yazıları ve İskender Paşa Camii'ndeki yazıları da O nakşetmiştir³⁹. 1883 yılı öncesinde de caminin farklı zamanlarda muhtelif tamiratlardan geçtiği bilinmektedir⁴⁰.

Gülbahar Hatun (Hatuniye) Türbesi

Külliyenin en eski yapısı türbedir. I. Selim'in (H. 911) 1505-1506 senesinde vefat eden annesi Gülbahar Hatun adına Zağnos Vadisi'nin batısında yaptırılmıştır. 1640 senesinde Trabzon'da bulunan Evliya Çelebi külliye bahsederken türbedar ve cüzhânlarının doksan kişi olduğunu belirtmiştir⁴¹.

Erdoğdu Bey Camii'dir. Âşık Mehmed, *Menâzırı'l-avâlim*, C: III, (Haz.) Mahmut Ak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 1024.

³⁶ Caminin mimari detayları için bkz. Nurcan Yazıcı, "Trabzon'daki Gülbahar Hatun/Hatuniye Külliyesi ve Osmanlı Dönemi Onarımları", *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S: 2, 2010, s. 122-123; Karpuz, *a.g.e.*, 1990, s. 33; Düzenli, *a.g.m.*, s. 192-193; Çizmeci, *a.g.t.*, s. 29-34.

³⁷ Caminin ve türbenin beyaz taşları develerle Ordu'dan getirilmiştir. Şâmil Horuloğlu, *Tarihî Eserleri ile Trabzon*, Ankara 1978, s. 45-48.

³⁸ Edhem, *a.g.e.*, s. 52-53; Özkan Ertuğrul, "Gülbahar Hatun Camii ve Türbesi", *DİA*, C: 14, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s.231; Naci Yüngül, "Giresun'un Espiye İlçesinde Yavuz Sultan Selim'in Tesis Ettiği Gülbahar Hatun Tekkesi Vakfına Ait Vesikaların Değerlendirilmesi", *Vakıflar Dergisi*, S: 15, Ankara 1982, s. 105; Hikmet Mısır, *Trabzon Tarihinde Ayşe Gülbahar Hatun ve Gülbahar Hatun Mahallesi*, Trabzon 2013, s. 114; Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 2007, s. 217; Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, II. Kitap, (Haz.) Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s. 50. Âşık Mehmed, caminin tamamlanma tarihi için caminin 16. yüzyılın sonlarındaki mevcut kitabesinin son mısrasındaki "beytü'l-ibâdet" lafzına atıfta bulunmuştur. Ebcet hesabına göre bu kelime 920 senesine tekabül etmektedir. Ayrıca "fe-temmet sene 920" ibaresine de yer vermiştir. Her iki ifadeden anlaşıldığı üzere caminin inşası Hicri 920, Miladi 1514-1515 senesinde tamamlanmıştır. Âşık Mehmed, *a.g.e.*, C: III, s. 1024.

³⁹ Murat Yüksel, *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeler*, C: 1, T.C. Trabzon Valiliği Yayınları, İstanbul 1991, s.69. 1880'li yıllarda ve 1905 yılında bakım ve onarım işlemleri yapılmıştır. Yazıcı, *a.g.m.*, s. 124-125. Ömer Akbulut hattat Trabzonlu Mahmud Esad Efendi tarafından yazılan tamir kitabesinin 1900 yılına ait olduğunu belirtmektedir. Bkz. Akbulut, *a.g.e.*, s. 14.

⁴⁰ 1650 yılı öncesinde, Rus Kazaklarının saldırısıyla külliye'deki diğer birimlerle birlikte caminin de zarar gördüğü kaydedilmektedir. Usta, *Trabzon'da Vakıflar (1550-1650)*, s. 149. Ulaşabildiğimiz mahkeme kayıtlarına göre cami, 1650, 1657 (12.000 akçe), 1666, 1686, 1718 (2.420 akçe) ve 1735 senelerinde çeşitli tamiratlar geçirmiştir. *T.Ş.S.*, 1831, 55/8; *T.Ş.S.*, 1836, 37/11; *T.Ş.S.*, 1843, 71/3; *T.Ş.S.*, 1855, 74/4; *T.Ş.S.*, 1877, 8/1; *T.Ş.S.*, 1898, 49/3.

⁴¹ Horuloğlu, *a.g.e.*, s. 48; Mısır, *a.g.e.*, s. 103; Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, II. Kitap, s. 54. I. Selim'in sancakbeyliği sırasında Trabzon'da inşa edilen diğer yapılar; 1494'te Tophane

Ancak bahsi geçen cüzhânların tamamının türbede hizmet verdiği söylenemez. Büyük bir kısmı muhtemelen camide görevliydi. Evliya Çelebi'den edindiğimiz rakamın abartılı olduğunu kabul etmek gerekir. Zira ulaşılan kayıtlarda bu denli bir görevli yoğunluğuna tesadüf edilmemiştir.

Zamanında I. Selim'in 1499'da ölen oğlu Şehzade Salih ve 1503'te ölen kızı Kamer Sultan'ın sandukaları da türbenin içine konulmuştur⁴². Ancak daha sonra bu kabirler Ayasofya Müzesi bahçesine, oradan da Uzun Sokak'taki şehir müzesine nakledilmişlerdir⁴³.

Gülbahar Hatun Türbesi, zamanla harap olarak tamire muhtaç olmuştur. Dönemin mütevellisi Hacı Abdullah Ağa'nın yazısıyla 1686 senesinde türbenin tamiri için keşif yapıldığı, 1717'de ise türbenin içinde kullanılmak üzere 5.700 akçelik sanduka malzemeleri alındığı kayıtlıdır⁴⁴. 1892 ve 1910 senelerinde türbenin tamiri konusu tekrar gündeme gelmiştir⁴⁵. 1916'da yaşanan Rus işgalinde türbenin pencereleri parçalanmış, duvarları kurşunlarla delinmiş ve define aramak maksadıyla Gülbahar Hatun'un mezarına zarar verilmiştir⁴⁶. 1939'da mezarlığın kaldırılmasıyla birlikte cami, minare ve türbe tekrar elden geçirilmiştir⁴⁷. Gülbahar Hatun Camii ve Türbesi Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından yapılan ihale ile 2005 yılında birtakım onarımlar geçirmiştir⁴⁸. Girişi kuzeydeki kapıdan gerçekleştirilen türbenin kapısı üzerinde eskiden bir saçak bulunmaktaydı. Gerek yapıya ait görsellerden ve gerekse tamir kayıtlarından bu saçığın var olduğunu biliyoruz. Ancak günümüzde mevcut değildir.

Hatuniye Medresesi

Hatuniye Medresesi, 16. yüzyılda Trabzon'da bulunan dört medreseden birisidir⁴⁹. Hatuniye Medresesi'nin cami ile aynı yıl içinde yani (H. 920) 1514-1515'te tamamlandığı düşünülmektedir⁵⁰. Trabzon'a uzun yıllar hizmet sunan medrese, caminin kuzey tarafında, çevresinde yüksek hücreler (derslikler)

Hamamı, 1499'da Hacı Kasım Çeşmesi, 1500'de Seyyid Hacı Mehmet Çeşmesi'dir. Albayrak, *a.g.e.*, s. 7-8.

⁴² Goloğlu, *a.g.e.*, s. 30.

⁴³ Mısır, *a.g.e.*, s. 115.

⁴⁴ *T.Ş.S.*, 1855, 74/4; *T.Ş.S.*, 1877, 8/1.

⁴⁵ Yazıcı, *a.g.m.*, s. 126.

⁴⁶ Temel Öztürk, "Seyahatnamelerde Trabzon Türbeleri", *Uluslararası Horasan'dan Anadolu'ya İrfan Geleneği: Elvan Çelebi Sempozyumu*, Çorum 2020, s. 133.

⁴⁷ Mehmet Kurnaz, *Trabzon'da 35 Vakfa Ait Notlar*, 1948, s. 19; Horuluoğlu, *a.g.e.*, s. 48.

⁴⁸ Bu onarımların detayları için bkz. Mukaddes Ataman-Tülay Zorlu, "Hatuniye (Gülbahar Hatun) Camii ve Türbesi Restorasyonu", *Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu-1*, Ankara 2007, s. 55-67.

⁴⁹ Diğerleri Saraçzade, Fatih ve İskender Paşa Medreseleriydi. Fulya Üstün Demirkaya, *Toplumsal Dinamikler Bağlamında Trabzon Kent Dokusunun Dönüşümü (Komnenos Hanedanlığı'ndan Cumhuriyete Kadar)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon 2014, s. 222.

⁵⁰ Goloğlu, *a.g.e.*, s. 41

bulunan taş yapılı bir binaydı⁵¹. Plan olarak “U” veya “L” biçiminde olduğu belirtilen yapının iç tarafı ile caminin kuzeydeki kapısı arasında bir şadırvan bulunmaktaydı. Medresenin şekil itibarıyla kısmen şadırvanı çevreleyen bir yapı olduğu söylenebilir⁵².

Medresenin plan ve projesinin bu şekilde olması tesadüf eseri değildi. Külliye bünyesinde bulunan müderris ve talebeler, yemek vakitlerinde, imaretin mekelinde⁵³, gelen geçen yolcular ve fakir halkla etkileşim halinde oluyordu. Camide de bölge sakinlerinin büyük kısmıyla bir arada olabilmeleri, bilgi aktarımı ve paylaşımı açısından oldukça önemliydi. Bu yönüyle külliyenin merkezini teşkil eden cami, medresenin halka açılan kapısı niteliğindedir. Ayrıca medresenin tatil olduğu zamanlarda talebelerin, öğrendiklerini memleketlerindeki camilerde aktarması medrese ve camilerin bu yönünü pekiştirmekteydi⁵⁴.

Vakıf tarafından, medresede ders gören talebelere aydan aya vazife tayini yapılmaktaydı⁵⁵. Bu tayinatlar vakfa ait muhasebe defterlerinin maaş ödemeleri kısmında açıkça belirtilmiştir. Bu kayıtlardan 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyılın ilk yarısında medresedeki bevvap, ferrâş ve talebelerin 2 akçe, müderrisin ise 50 akçe günlükleri olduğu tespit edilmiştir. Talebe sayıları bazı istisnalar⁵⁶ hariçinde 15 kişi olarak kaydedilmişken, görevliler birer kişi yazılmıştır⁵⁷.

Zaman içerisinde medresedeki talebe sayısında ciddi bir artış gözlenmiştir. Genel manada bir medresedeki talebelerin sayısı medresenin bağlı bulunduğu vakfın zenginliğiyle doğru orantılı olarak kabul edilebilir. Nitekim (H. 1305) 1887-1888 senesi Trabzon Vilayet Salnamesi’ndeki kayıtlarda

⁵¹ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, II. Kitap, s. 50; Kurnaz, *a.g.e.*, s. 19.

⁵² Albayrak, *a.g.e.*, s. 62; Ömer İskender Tuluk, “İmâret-i Hatuniye’den Atapark’a: Trabzon’da Kamusal Alan Dönüşümüne Erken Bir Tanıklık”, *Trabzon Kent Mirası Yer-Yapı-Hafıza*, İstanbul 2010, s. 129. Albayrak medresenin “U” planlı olduğunu iddia ederken, Tuluk “L” biçiminde olduğunu belirterek bu bilgiyi elindeki geç tarihli bir fotoğrafla desteklemektedir.

⁵³ Mekl (me’kel) tabiri imaretin yemek yenilen bölümünü ifade etmektedir.

⁵⁴ Bahaeddin Yediyıldız, “Sosyal Teşkilâtlar Bütünlüğü Olarak Osmanlı Vakıf Külliyesi”, *Türk Kültürü*, S: 219, Ankara 1981, s. 268. Osmanlı Devleti, 1680-1690 döneminde içinde bulunduğu savaş atmosferinde masrafların karşılanması konusunda vakıflara da müracaat etmiştir. 1689 yılında Hatuniye Medresesi vazife akçesinden bir miktar, bu savaş masraflarında kullanılmak üzere hazineye aktarılmıştı. Temel Öztürk, *Osmanlıların Kuzey ve Doğu Seferlerinde Savaş ve Trabzon*, Serander Yayınları, Trabzon 2011, s. 229.

⁵⁵ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, II. Kitap, s. 50. Hatuniye Vakfı’nın kendi medresesi dışında şehirdeki diğer medrese öğrencilerine de yardımda bulunduğu bilinmektedir. Kurnaz, *a.g.e.*, s. 15.

⁵⁶ 1629’da 12, 1636’da 13 talebe kaydedilmiştir.

⁵⁷ BOA, MAD.d., 15996/4; BOA, TS.MA.d., 1763/3a; BOA, MAD.d., 1813/143; BOA, MAD.d., 1813/131; BOA, MAD.d., 1813/120; BOA, MAD.d., 1813/96; BOA, MAD.d., 1813/87; BOA, MAD.d., 1813/76; BOA, MAD.d., 1813/64; BOA, MAD.d., 1813/51; BOA, MAD.d., 1813/39; BOA, MAD.d., 1813/28; BOA, MAD.d., 1813/16; BOA, MAD.d., 1813/4.

Hatuniye Medresesi'nin şehirdeki diğer medreselerden daha fazla öğrenciye sahip olması bu görüşü desteklemektedir⁵⁸.

Medrese, vakfın en önemli ve en eski birimleri arasında yer almaktadır. İnşa edildiği tarihten itibaren çeşitli badireler atlatmış olmasına rağmen uzun süre hizmet vermiştir. 1632'de Rus Kazakları tarafından Trabzon'a yapılan saldırıda medresenin duvarlarındaki kurşunlar erimiştir⁵⁹. Sonrasında yeniden faaliyete geçtiği düşünülse de 1650'de medresenin odalarının ve dershanesinin tamire muhtaç olduğu kayıtlıdır⁶⁰. Daha sonra 1660'lı yıllarda, 1686, 1717 (24800 akçe) ve 1735'te medresenin dershanesi, odaları ve çatısı ile ilgili çeşitli tamir kayıtları mevcuttur⁶¹.

Cumhuriyet dönemine kadar ayakta kalan ve 1926/1927 senesinde 28 liraya satılan medresenin kurşun kısımları, satın alan kişi tarafından elden çıkarılmış ve bir kısmı satış sonrasında yıkılmıştır. Mimar Sedat Çetintaş'ın 18 Ağustos 1937 tarihli raporunda, satılan kısımların geri alınarak yıkımın önüne geçilmesi gerektiği belirtilmiştir. 1939'a gelindiğinde ise medrese tamamen ortadan kaldırılmıştır⁶².

Hatuniye Kütüphanesi

Kütüphane hakkındaki kayıtlar oldukça sınırlıdır. Hatuniye Kütüphanesi, dönemin Trabzon Valisi Abdullah Paşa tarafından 1844 yılında 444 kitapla faaliyete geçirilmiştir. 1851 yılında Trabzon Valisi Abdurrahman Sami Paşa, Hatuniye Medresesi'ndeki kitaplığa önemli katkıda bulunmuştur⁶³. Kendine ait bir binası olmayan kütüphane, medresenin odalarından birinde açılmıştır. I. Dünya Savaşı öncesinde burada bulunan değerli eserler, Fetvahane Kütüphanesi'ne kaldırılarak Hatuniye Kütüphanesi kapatılmıştır⁶⁴.

Hatuniye Mektebi

Mektep, caminin batısında yer alan taş yapılı bir binaydı. Burada özellikle kimsesiz ve fakir çocuklara Kur'an dersleri verilmekteydi. Ayrıca mektepte bulunan talebelerin iaşeleri ve giydirilmesi de vakıf tarafından karşılanmaktaydı. 16. ve 17. yüzyıllarda bölgede bulunan seyyahlar, mektep binasının kapısına H.

⁵⁸ Kayıtlarda Hatuniye (İmaret) Medresesi'nin 120, Pazarkapı Medresesi'nin 95, İskender Paşa Medresesi'nin 80, Saraçzâde Medresesi'nin 61 talebesi olduğu ifade edilmektedir. *Trabzon Vilayet Salnamesi* (13), 1305 (1887-1888), s. 118.

⁵⁹ Albayrak, *a.g.e.*, s. 62.

⁶⁰ *T.Ş.S.*, 1831, 55/8.

⁶¹ *T.Ş.S.*, 1839, 49/7; *T.Ş.S.*, 1843, 71/3; *T.Ş.S.*, 1843, 39/4; *T.Ş.S.*, 1844, 49/2; *T.Ş.S.*, 1855, 74/4; *T.Ş.S.*, 1877, 8/1; *T.Ş.S.*, 1898, 49/3.

⁶² Kurnaz, *a.g.e.*, s. 19; Albayrak, *a.g.e.*, s. 62.

⁶³ Goloğlu, *a.g.e.*, s. 122; Veysel Usta ve Yaşar Soytürk, *Tarihi, Coğrafyası, Folkloru ile İlimiz Trabzon*, Trabzon 1996, s. 81.

⁶⁴ Albayrak, *a.g.e.*, s. 86.

920 (M. 1514-1515) tarihinin işlendiğini bildirmişlerdir⁶⁵. Görüldüğü üzere mektep binası ile caminin inşası aynı sene içinde tamamlanmıştır. Hatuniye Mektebi'nde görevli olarak muallim dışında bir de mektep halifesi adı verilen, talebelerin derslerde anlayamadıkları kısımları onlara tekrar etmekle görevli bir kişi bulunmaktaydı⁶⁶.

Mektep binasının ilk tamir kaydına inşa edildiği tarihten yaklaşık 135 yıl sonra 1650'de tesadüf edilmiştir⁶⁷. Daha sonra 1663 ve 1735'te tamire ihtiyaç duyulan kısımları onarılan mektep, uzun süre bölgedeki kimsesiz ve fakir çocukların eğitime katkıda bulunmuştur⁶⁸.

Hatuniye Mektebi, 19. yüzyılın sonlarına doğru yıkılmış ve (H. 1305) 1887-1888 senesinde enkazı üzerine tek odalı bir mahalle mektebi yapılmıştır⁶⁹. Bu tarihlerde mektebin inşası tam anlamıyla bitirilemediği için yatılı talebeler kabul edilememekte ve sadece Trabzon'daki talebeler eğitim görebilmekteydi⁷⁰.

Maarif Müdürü Tevfik Bey'in uğraşları neticesinde, Kadri Bey'in Trabzon valisi olarak bulunduğu 1899'da, mektep arsası üzerinde *Hatuniye İbtidai Mektebi* adı ile yeni bir bina inşa edilmiştir. Devlet eliyle yaptırılan bu bina için 2500 altın harcanmıştır. Bu yeni yapı işgal yıllarında kapalı kalmış, 24 Şubat 1918 sonrasında tekrar eğitime açılmıştır. 1918-1922 arasında tatbikat mektebi olarak hizmet vermiştir. 1931'e kadar boş kalan yapı, 1931-1933 yıllarında Jandarma Sevkiyat Dairesi olarak kullanılmış ve takip eden senelerde elden geçirilerek Gazipaşa İlkokulu'nun ek binası olarak faaliyet göstermiştir. 1935-1936 yılında Ülkü İlkokulu adıyla müstakil halde eğitim vermeye başlamıştır. Ülkü İlkokulu 1965'te güney tarafında bulunan ayrı bir binaya taşınmıştır, boş kalan tarihi bina ise aynı yıl içerisinde Gülbahar Hatun İlkokulu adı ile yeniden hizmete açılmıştır. Şehrin merkezinde yer alan diğer tarihi okullara da mesken olması, Gülbahar Hatun Vakfı'nın şehrin eğitimine yaptığı katkının farklı bir yönünü göstermektedir. Bahsi geçen bina 1994 yılında Tanjant yolunun yapımı esnasında yıkılmıştır⁷¹.

Hatuniye İmaretî/Aşevi

Hatuniye İmaretî'nin kuruluş tarihi ile ilgili kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. İmaret binası, caminin güneyine bitişik haldeydi. İmaretin güney tarafında mutfak ve mekel yani yemek yenilecek yer bulunmaktaydı. Külliye çalışan görevliler, medrese ve mektep talebeleri, fakirler, yolcular ve genç yaşlı

⁶⁵ Âşık Mehmed, *a.g.e.*, C: 1, s. XXXVIII; Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, II. Kitap, s. 51.

⁶⁶ *T.Ş.S.*, 1839, 63/4.

⁶⁷ *T.Ş.S.*, 1831, 55/8.

⁶⁸ *T.Ş.S.*, 1839, 49/7; *T.Ş.S.*, 1898, 49/3.

⁶⁹ Hüseyin Albayrak, "Tarihe Karışan Gülbahar Hatun İlkokulu", *Trabzon Dergisi*, S. 7, 1993, s. 28.

⁷⁰ *Trabzon Vilayet Salnamesi* (13), 1305 (1887-1888), s. 132.

⁷¹ Karpuz, *a.g.e.*, 1990, s. 33; Albayrak, *a.g.e.*, s. 74-84.

herkes burada yemek ihtiyaçlarını karşılayabilmekteydi. Sabahları ulemaya birer tas çorba ve bir parça ekme, her cuma gecesi pilav, yahni ve tatlı verilirdi. Vakfiyede bu şekilde şart olunduğu ifade edilmektedir⁷².

Buradan hareketle şu an elimizde olmayan vakfiyenin imaretin inşasıyla birlikte veya hemen sonrasında oluşturulduğunu düşünmek yerinde olacaktır. Zira cami, mektep ve medrese külliyesinin temel birimleriydi. Bu birimlerde çalışan görevliler ile talebelerin iâşesinin vakfın aşevi konumundaki imareten sağlanıyor olması ve bu detayların vakfiyede yer aldığı düşüncesiyle, Hatuniye İmareti'nin ve aynı zamanda vakfiyenin 1514-1515 senesinde veya hemen sonrasında oluşturulduğu varsayılabilir.

1632 yılında Rus Kazakları tarafından gerçekleştirilen saldırıda, medrese örneğinde olduğu gibi, imaretin mutfağı da ciddi zarar görmüş ve kullanılamaz hale gelmiştir⁷³. Vakfın muhasebe kayıtlarından hareketle 1642 senesine kadar imaretin kullanılamaz halde olduğu bilgisine ulaşılmıştır⁷⁴. 1642-1646 yılları arasında faaliyetlerine devam eden imaretin mekeli ve mutfağı, 1650'lerde tekrar tamir edilmiştir⁷⁵. Daha sonra 1663-1668, 1679 (43 kuruş) senelerinde çeşitli onarımlar gören yapının tamiri hususunda 1717'de tafsilatlı bir keşif yapılmıştır. Bu keşfe göre mutfağın saçakları ve çeşmesi için 1360, çeşmenin bitişiğindeki duvar için 1280, mekelin yeniden inşa olunacak çatısı için 5.760 akçe masraf çıkartılmıştır. İmarete ait tespit edebildiğimiz son tamirat kaydı ise 1735 yılına aittir⁷⁶. Yapının ne zaman ortadan kaldırıldığı ile ilgili bir bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır.

Bu tamirat tarihlerine bakıldığında imaretin uzun yıllar hizmet verdiği görülmektedir. Ancak bazı dönemlerde hizmet sunulmamıştır. Bu süre zarfında imareten faydalanan vakıf görevlilerine ve talebelere taamiye (yemeklik) adı altında bir ücret verilerek bu kişilerin mağduriyetlerinin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir.

Fırın

Evliya Çelebi, Hatuniye Külliyesi'nin tasvirini yaparken, imaret için beyaz ve güzel ekme pişirilen bir fırından söz etmiştir⁷⁷, ancak fırının nerede olduğu hakkında bir bilgi vermemiştir. Külliyedeki birimlere ait tamir kayıtlarında genellikle mutfak kısmıyla birlikte anılan fırının, mutfağın yakınında hatta bitişiğinde yer aldığı tahmin edilmektedir. 1650'de belli bir ölçüde

⁷² Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, II. Kitap, s. 51-52.

⁷³ Albayrak, *a.g.e.*, s. 62.

⁷⁴ BOA, MAD.d., 1813/76-83; BOA, MAD.d., 1813/64-71; BOA, MAD.d., 1813/51-56; BOA, MAD.d., 1813/39-44.

⁷⁵ BOA, MAD.d., 1813/28-32; BOA, MAD.d., 1813/16-20; BOA, MAD.d., 1813/3-8; T.Ş.S., 1831, 55/8.

⁷⁶ T.Ş.S., 1839, 49/7; T.Ş.S., 1843, 71/3; T.Ş.S., 1843, 39/4; T.Ş.S., 1851, 123/1; T.Ş.S., 1877, 8/1; T.Ş.S., 1898, 49/3.

⁷⁷ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, II. Kitap, s. 51.

onarılan fırın, daha sonra kullanılamaz hale geldiği için 1666'da 6.760 akçe ile yeniden inşa edilmesi yönünde karar verilmiştir. Zamanla tekrar tamiri gereken yapı 1718'de 4.020 akçe ile yenilenerek kullanılmaya devam edilmiştir⁷⁸. Bu tarihten sonra ne kadar süre faaliyet gösterdiği ile ilgili bir bilgi bulunamamıştır.

Kiler ve Ahır

Hatuniye Camii'nin güneyinde çatısı kiremit ile örtülü, iki katlı bir yapı bulunuyordu. Yapının kesme taştan inşa edilen alt katında ahır, ahşap olan üst katında ise on adet ambarı olan bir kiler mevcuttu⁷⁹. Bu binanın inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte külliye'nin diğer birimleri ile aynı zamanda yapıldığı tahmin edilmektedir. Burada imaretin inşa tarihine atıfta bulunmak yerinde olacaktır. Zira imaret mutfağında kullanılan malzemelerin muhafaza edilmesi için bir kiler gerekli idi. O halde kiler ve ahırdan müteşekkil binanın (H. 920) 1514-1515 yılına yakın bir zamanda inşa edildiğini söyleyebiliriz.

Medrese ve imaret örneğinde olduğu gibi 1632'de yaşanan saldırı esnasında çıkan yangında kiler binası yanmış ancak kısa sürede yeniden faaliyete geçirilmiştir. 1640'ta Trabzon'a ziyarette bulunan Evliya Çelebi, külliye içinde yüz at kapasiteli bir ahırdan bahsetmektedir⁸⁰. Bu tarihten yaklaşık 25 sene sonra kiler binasının yetersizliğinden mütevellit buraya bazı ilaveler yapılmıştır⁸¹. Bu ilavelerin yapılmasından birkaç sene sonra küçük bir tamirattan geçen bina için 1717'de toplamda 7.160 akçe masraf kaydedilmiş ve 1735'te ambar kısımlarıyla birlikte tekrar tamir edilmiştir⁸².

1717'de kaydedilen keşif raporunda kiler binasının alanı ile ilgili çıkarımda bulunabiliyoruz. Bahsi geçen kayıta kilerin çatısının, 24.5x12.5 arşın ölçülerinde olduğu belirtilmiştir. Bu bilgiden yola çıkarak 1 arşını 75 cm olarak aldığımızda yapının dikdörtgen planıyla yaklaşık 230 metrekare alana sahip olduğu söylenebilir. Binanın kiler kısmındaki farklı bir detay ise 187.5x150 cm ölçülerinde 14 penceresi olduğudur. Vaktiyle 10 ayrı ambardan oluşan kilerde her bölme için bir pencere olduğunu farzederek sonradan gerçekleşen büyümeyle 4 ambar daha eklendiği düşünülebilir⁸³. Yapının ne zamana kadar ayakta kaldığına dair kesin bir bilgi bulunamamıştır.

Misafirhane

Keşif maksadıyla tutulan 7 Aralık 1717 tarihli mahkeme kaydında külliye'deki birimlerin konumu ve kapladıkları alan hususunda önemli bilgiler mevcuttur. Bu kayıta vakfa ait misafir odalarının caminin doğusunda bitişik

⁷⁸ T.Ş.S., 1831, 55/8; T.Ş.S., 1843, 39/4; T.Ş.S., 1877, 8/1.

⁷⁹ T.Ş.S., 1839, 49/7.

⁸⁰ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, II. Kitap, s. 51.

⁸¹ T.Ş.S., 1839, 49/7.

⁸² T.Ş.S., 1843, 39/4; T.Ş.S., 1877, 8/1; T.Ş.S., 1898, 49/3.

⁸³ T.Ş.S., 1877, 8/1.

halde bulunduğu bilgisi yer almaktadır. Misafir odaları dışında aynı gayeyle kullanıldığı düşünülen ve sofa olarak ifade edilen ayrı yapılar bulunuyordu. Bu yapılar, caminin batısında bir, doğusunda iki olmak üzere toplamda üç adet idi. Dikdörtgen planlarıyla 33 metre karelik alanlara sahiptiler⁸⁴.

Misafirleri ağırlamak maksadıyla kullanıldığı düşünülen bu yapılar haricinde bir de konumu hakkında herhangi bir bilgi elde edilemeyen iki gözlü şeyh odası bulunmaktaydı. Külliye içinde yer alan ve hangâh şeyhleri tarafından kullanıldığı düşünülen bu odalar 1718 ve 1735'te onarımdan geçmiştir⁸⁵. 1718'de gerçekleşen tamiratta şeyh odalarının bir yangından dolayı kullanılamaz hale geldiği belirtilmektedir. Ancak aynı belgede külliye'deki diğer yapılar için yangın olayından bahsedilmemektedir.

Çilehane

Farsça kırk manasına gelen çilh kökünden türettiği düşünülen ve *çilehane* veya *halvethane* şeklinde adlandırılan bu mekânlar, insanların dış dünya ile bağlarını keserek kendilerini Allah'a yakın hissetmek amacı ile kapandıkları küçük odacıklardır. Bazı tarikatlarda çilehanede kalma süresinin kırk gün olması sebebiyle Arapça *erbaîn* tabiri de kullanılmıştır⁸⁶.

Külliye içerisinde bulunan bazı yapıların tamire muhtaç halde olduğuna binaen tutulan mahkeme kaydında külliye içerisinde bir çilehanenin varlığından söz edilmektedir⁸⁷. Konumu ve mimari detayları hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmayan çilehane, vakfın aynı zamanda bir tarikata da hizmet verdiğini düşündürmektedir. Ancak konu ile ilgili en ufak bir bilgi kıvrıntısı dahi bulunmamıştır.

İmaret Su Kemerı ve Vakfın Su Yolları

Su yolları, yerleşim bölgelerinde içme ve kullanma suyunun temin edilmesi maksadıyla inşa edilen su iletim sistemleridir. Bir suyun kaynağından alınarak kullanılması, öngörülen bölgeye gelmesi ve dağıtılması konusunda rol oynayan bütün tesisler, su yolları kapsamında değerlendirilebilir. Bu tesisler kanal, tünel, su deposu, su terazisi, arıtma havuzu ve su kemerı olarak karşımıza çıkmaktadır⁸⁸.

Eski ismiyle İmaret Mahallesi, şimdiki Gülbahar Hatun Mahallesi'nde bulunan İmaret Su Kemerı, 6-7 metre yükseklikte ve 25-30 metre uzunlukta olup

⁸⁴ T.Ş.S., 1877, 8/1.

⁸⁵ T.Ş.S., 1877, 8/1; T.Ş.S., 1898, 49/3.

⁸⁶ Selçuk Eraydın, "Çile", *DİA*, C: 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 315; M. Baha Tanman, "Halvethâne", *DİA*, C: 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 388.

⁸⁷ T.Ş.S., 1839, 49/7.

⁸⁸ Abdullah Martal, "XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Su-Yolculuk", *Belleten*, C: LIII, S. 208, Aralık 1988, s. 1589.

kalenin batısında yer almaktadır. 13. yüzyıl Bizans eserlerindedir⁸⁹.

Vakfın hamamları ile külliye içerisinde yer alan imaret ve şadırvana gelen suyun kaynağı şehir merkezine yaklaşık iki buçuk saat mesafede olduğu belirtilen Maçka'ya bağlı Zulmera Köyü'nde bulunmaktaydı. Diğer birimlere kıyasla en fazla tamir kaydı su yolları için tutulmuştur. 1650'de masrafi cibâyet gelirlerinden karşılanarak kısmen onarılan su yolları 1656'da kanalların kırılmasından dolayı işlemez hale gelmiştir. Vakıf görevlilerinin maaşlarının bir aylığı ve vazife tayin olunanların iki aylığı kesilerek 30.000 akçe karşılığında tekrar tamir edilmiştir⁹⁰. Daha sonra 1663 (50.000 akçe), 1666 (16.000 akçe), 1674 (60000 akçe), 1676 (833 kuruş), 1677 (833 kuruş), 1678 (833 kuruş), 1700 (hamam ve su yolu için 969 kuruş), 1712, 1718 (378.000 akçe), 1735 ve 1736 yıllarında tamir kayıtları tutulmuş, birtakım tamiratlar gerçekleştirilmiş ve şehre gelen suyun kesintiye uğramamasına özen gösterilmiştir⁹¹.

Hatuniye Vakfı'nın bu husustaki faaliyetleri sadece su yollarının onarılmasıyla sınırlı değildi. 1698 senesinde şehirde bulunan 7 adet çeşme bakımsızlık yüzünden işlevsiz hale gelmiş ve haliyle şehir sakinleri muzdarip olmuştu. Bu durum karşısında şehirdeki su tesislerinin bakımını üstlenecek bir *su yolcu* tayin edilmesi gerekmiştir. 30 Haziran 1698'de Ahmet Halife isimli kişi, mütevellinin yazısı ve Nazır Hacı Ali Ağa'nın arzı neticesinde ücretini Gülbahar Hatun Vakfı mahsulünden almak üzere günlük 5 akçe ile su yolcu olarak tayin edilmiştir⁹².

Tarihi sürece bakıldığında Osmanlı'da ilk su yolcu tayini, II. Mehmet tarafından İstanbul'da yaptırılan su yoluna hizmet için, *huddâm-ı râh-ı abî* ismi ile 1472'de yapılmıştır. Yaklaşık bir asır sonra 1566'da *Su Yolu Nazırlığı* adı altında yeni bir nezaret oluşturulmuştur⁹³. 1579 öncesinde Trabzon'da su yolcunun varlığı⁹⁴ nezaretin kuruluşuyla paralel olarak taşrada bu türden bir teşkilatlanmanın olduğunu göstermektedir. Susuz su ulaştırmak İslam dininde ve kültüründe çok büyük ehemmiyete sahip bir hizmettir. Bu yönüyle vakfın beledi hizmetlerinin de olduğu anlaşılmaktadır. Suyun düzenli olarak umumi binalara ulaşması, çeşmelerin inşa edilmesi bir yandan genel manada temizliği sağlamış, hastalık ve salgınların yayılmasını engelleyici bir özelliğe sahip olmuştur.

İmaret Hamamı (Hamam-ı Cedit)

16. yüzyıl sonlarında Trabzon şehir merkezinde Orta Hisar'da bulunan

⁸⁹ Horuloğlu, *a.g.e.*, s. 28; Karpuz, *a.g.e.*, 1990, s. 13.

⁹⁰ T.Ş.S., 1831, 55/8; T.Ş.S., 1835, 40/1; T.Ş.S., 1835, 42/8.

⁹¹ T.Ş.S., 1839, 49/7; T.Ş.S., 1843, 39/4 T.Ş.S., 1847, 11/1; T.Ş.S., 1849, 82/6; T.Ş.S., 1849, 45/1; T.Ş.S., 1851, 20/4; T.Ş.S., 1851, 120/7; T.Ş.S., 1863, 11/4; T.Ş.S., 1865, 11/1; T.Ş.S., 1873, 2/2; T.Ş.S., 1877, 8/1; T.Ş.S., 1898, 49/3; T.Ş.S., 1900, 34/4.

⁹² T.Ş.S., 1863, 67/3.

⁹³ Martal, *a.g.m.*, s. 1603-1606.

⁹⁴ Miraç Tosun, *Trabzon'da Cemaatler Arası İlişkiler (1700-1770)*, Trabzon 2018, s. 227.

kule hamamı ve çifte hamamdan başka beş hamam daha mevcuttu⁹⁵. Bunlardan biri olan İmaret Hamamı, vakfa ait diğer birimlerden sonra inşa edildiği için arşiv vesikalarında hamam-ı cedit (yeni hamam) ismi ile anılıyordu⁹⁶. Yapımı 1583'te tamamlanan⁹⁷ İmaret Hamamı, Hatuniye Camii'nin kuzeydoğusunda külliye'nin dışında bulunuyordu.

İmaret Hamamı dikdörtgen planıyla doğu-batı yönünde inşa edilmişti. Bu yapıyla ilgili elimizdeki ilk tamir kaydı 1650 yılına aittir. Bu tarihte onarımı vakıf gelirlerinden karşılanan hamamın külhan kazanı 1679'da mütevellî tarafından 120 kuruş harcanarak yenilenmiştir. Yine dönemin mütevellîsi tarafından 1700 yılı sonrasında tekrar tamir ettirilen yapı, 12 Mart 1723 itibariyle tamirat masraflarını kendisi üstlenmesi kaydıyla 250 kuruş karşılığında Hüseyin Efendi'ye verilmiştir. Benzer durum 1735'te tekrar etmiştir. Bu tarihte hem İmaret Hamamı'nı hem de Çifte Hamamı mukataaya tutan Süleyman Çavuş'un tamir masraflarını kendi cebinden karşılayacağı kaydedilmiştir⁹⁸. Bölge sakinlerine uzun süre hizmet veren İmaret Hamamı 1931⁹⁹ veya 1976¹⁰⁰ senesinde yıkılmıştır.

Çifte Hamam (Hamam-ı Çifte)

16. yüzyılda şehrin merkezi olarak ifade edilen sur içinde iki hamamın varlığından söz edilmektedir. Aşağı Hisar kapısı civarında yer alan Çifte Hamam'ın kadınlar ve erkekler için ayrı bölümleri mevcuttu. Bu yüzden Çifte Hamam olarak adlandırılıyordu. Trabzon Kalesi'nin yukarı tarafında bir de Kule Hamamı bulunuyordu. Tek katlı olan Kule Hamamı Gayrimüslimler tarafından yapılmıştır¹⁰¹.

Çifte Hamam, Orta Hisar'dan Aşağı Hisar'a açılan kapının yanında sur duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Bu konum itibariyle bazı kayıtlarda Orta

⁹⁵ Şehirdeki diğer hamamlar; Aşağı Hisar Hamamı, İskender Paşa Hamamı (bedesten civarında bulunduğu için bu hamama Pazar Hamamı da denmekteydi), Yeni Cuma Mahallesi ile Gavur (Belediye) Meydanı arasındaki Gavur Hamamı ve kullanılmaz halde olan Tekfur Sarayı Hamamı idi. Âşık Mehmed, *a.g.e.*, C: III, s. 1026; Haşim Karpuz, "Trabzon'daki Türk Devri Hamamları", *Trabzon Kültür Sanat Yıllığı*, İstanbul 1989, s. 116.

⁹⁶ *BOA*, EV.HMH.d., 1943; *BOA*, MAD.d., 7751/2; *BOA*, MAD.d., 1813/142; *BOA*, MAD.d., 1813/130; *BOA*, MAD.d., 1813/118; *BOA*, MAD.d., 1813/94; *BOA*, MAD.d., 1813/86; *BOA*, MAD.d., 1813/74; *BOA*, MAD.d., 1813/62; *BOA*, MAD.d., 1813/50; *BOA*, MAD.d., 1813/38; *BOA*, MAD.d., 1813/26; *BOA*, MAD.d., 1813/14; *BOA*, MAD.d., 1813/2; *BOA*, TS.MA.d., 1763/2a; *BOA*, MAD.d., 15996/1; *BOA*, D.HMH.GLBH.d., 21907/4; *BOA*, D.HMH.GLBH.d., 21908/4; *BOA*, D.HMH.GLBH.d., 21909/4.

⁹⁷ Bostan, *a.g.e.*, s. 397.

⁹⁸ *T.Ş.S.*, 1831, 55/8; *T.Ş.S.*, 1851, 123/1; *T.Ş.S.*, 1863; *T.Ş.S.*, 1865, 11/1; *T.Ş.S.*, 1882, 89/1; *T.Ş.S.*, 1901, 67/2-3.

⁹⁹ Karpuz, *a.g.m.*, 1989, s. 116.

¹⁰⁰ Albayrak, *a.g.e.*, s. 69.

¹⁰¹ Âşık Mehmed, *a.g.e.*, C: III, s. 1023.

Hisar Hamamı olarak da ifade edilmektedir¹⁰². Erkekler bölümüne batıdan, kadınlar bölümüne güneyden girilmekteydi. Hamam Bizans dönemine ait olsa dahi sonradan birtakım tadilatlardan geçtiği kabul edilmektedir¹⁰³.

Çifte Hamam'ın tamiri hususunda mahkemede görülen davada; hamamın mukataasını elinde tutan İsmail'in izinsiz bir şekilde hamamı tamir ettirerek masrafları vakfa ödemesi gereken miktardan kestiği ifade edilmektedir. Bu hareketinden dolayı azledilen İsmail'in yerine hamamın mukataası Gümüş Mehmet Efendi'ye verilmiştir¹⁰⁴. Çifte Hamam'ın tamiri ile ilgili diğer kayıta ise 1735'te mukataayı elinde bulunduran Süleyman Çavuş'un tamir masraflarını kendi cebinden karşılayacağı belirtilmiştir¹⁰⁵.

Bayezid/Beyazıt Hamamı

İstanbul'daki Beyazıt Camii yakınında bulunan hamamın inşası 1500-1505 seneleri arasında tamamlanmıştır. Bu yapı ilk zamanlar II. Bayezid'e ait vakfın bir birimi olarak görünse de daha sonra gelirleri I. Selim tarafından annesinin Trabzon'daki vakfına tahsis edilmiştir¹⁰⁶. Seyahatnamesinde Beyazıt Hamamı'ndan kısaca bahseden Evliya Çelebi, yapının II. Bayezid tarafından yaptırıldığını belirtmektedir¹⁰⁷. 1520 senesine ait bir tahrir defterinde Trabzon Gülbahar Hatun Vakfı gelirleri içerisinde bahsi geçen hamamın 75.000 akçe getirisi olduğu kaydedilmiştir¹⁰⁸.

Kullanım koşulları itibariyle çifte hamam olarak faaliyet göstermiş olan yapı, emsallerinden daha gösterişli ve büyük olduğu için Hamam-ı Kebir olarak da anılmaktaydı. Beyazıt Hamamı, 12 Şubat 1715'te Beyazıt Camii yakınındaki dükkânlarda çıkan yangında zarar görmüş olsa da kısa sürede tamir edilerek hizmet vermeye devam etmiştir. 1930'a kadar hamam olarak kullanılan bina daha sonra şahıslara devredilerek farklı amaçlara hizmet etmiştir¹⁰⁹. 1950'lerde yıktırılması planlanan Beyazıt Hamamı, yakın zamanda onarılarak müzeye çevrilmiştir.

Trabzon (Hatuniye) Bedesteni

Osmanlı döneminde bedestenler, şehirlerdeki değerli malların muhafaza

¹⁰² T.Ş.S., 1901, 67/2-3.

¹⁰³ Karpuz, *a.g.m.*, 1989, s. 114-115.

¹⁰⁴ T.Ş.S., 1885, 184/2.

¹⁰⁵ T.Ş.S., 1901, 67/2-3.

¹⁰⁶ 1507-1508 senesinde Bayezid Vakfı'na bağlıdır. Semavi Eyice, "Beyazıt Hamamı", *DİA*, C: 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 53.

¹⁰⁷ Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, I. Kitap, (Haz.) Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s. 28.

¹⁰⁸ M. Tayyib Gökbilgin, "XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi", *Belleten*, C: XXVI, S. 102, 1962, s. 309.

¹⁰⁹ Eyice, *a.g.m.*, 1992b, s. 53.

edilerek aynı zamanda satışının da yapıldığı bir bina türü ve ticaret bölgesinin çarşı içindeki merkezi konumundaydı¹¹⁰. Geçmişte bedesteni olan bir şehir, milletlerarası bir ticaret merkezi sayılırdı. Bu şehirlerdeki yoğun nüfusun içinde çok sayıda zengin tüccar da bulunmaktaydı. Bu tüccarlar kıymetli malları genellikle dışarıdan ithal etmekteydi. Ayrıca bir şehre bedesten inşa etmek o şehrin gelişmesine önemli katkılar sağlamaktaydı¹¹¹.

Trabzon'da Çarşı Mahallesi'nde bulunan bedestenin yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 11. yüzyılda Cenevizliler tarafından inşa edildiği tahmin edilmektedir¹¹². Bölge ticaretinde eskiden beri etkin rol oynayan Cenevizliler, Doğu'dan satın aldıkları ürünleri -İpek Yolu güzergâhında bulunan-Trabzon Bedesteni gibi yapılarda muhafaza ederek gemilerle İstanbul'a nakletmekteydiler¹¹³. 19. yüzyılın sonlarında Trabzon'da bulunan İngiliz seyyah Lynch, bedestenin Cenevizliler tarafından inşa edildiğini belirtmektedir. Gülbahar Hatun Türbesi'ndeki ile aynı yapı malzemesinin bedestende kullanılmış olması yapının Cenevizlilere ait olsa da sonradan yapılan müdahalelerle erken dönem Türk mimarisinin örneklerinden biri haline geldiğini göstermektedir¹¹⁴.

Hatuniye Vakfı'na gelir getiren birimlerden olan bu bina, şehirdeki en eski ticari yapıdır. Dıştan 20.60x22.60, içten 19.90x17.48 metre ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Türk bedestenleri içinde tek kubbeli olan tek örnektir. Her cephenin ortasında olmak üzere dört kapısı bulunmaktadır. Vaktiyle zemininde bir su kuyusu olduğu bilinmektedir¹¹⁵.

Hatuniye Bedesteni uzun yıllar harap ve atıl kaldıktan sonra 17. yüzyıl başlarında aşamalı olarak tamir edilmiş ve tekrar faaliyete geçirilmiştir¹¹⁶. 1632 yılına gelindiğinde Rus Kazakları tarafından Trabzon'a yapılan saldırıda yanarak tahrip olmuştur. İki katlı olan binanın ahşap katının bu yangında yok olduğu ve sonradan tek katlı olarak tamir edildiği düşünülmektedir. Bütün bu

¹¹⁰ Semavi Eyice, "Bedesten", *DİA*, C: 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 302; Osman Ergin, "Çarşı", *İA*, MEB Yayınları, İstanbul 1977, s. 360.

¹¹¹ Kenan İnan, "Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni", *Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Ticari Hayat*, Trabzon 2013, s. 105.

¹¹² Selina Ballance, "Early Turkish Buildings in Trabzon", *Belleten*, C: XXIX, S. 113, Ocak 1965, s. 74.

¹¹³ Horuluoğlu, *a.g.e.*, s. 23.

¹¹⁴ Ballance, *a.g.m.*, s. 74; Ömer İskender Tuluk-Fulya Üstün, "Trabzon Bedesteni: Türk Bedesten Mimarisindeki Yeri ve Sorunlarına İlişkin Bir Değerlendirme", *Trabzon Kent Mirası Yer-Yapı-Hafıza*, İstanbul 2010, s. 181; Melek Öksüz, *Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon Toplum-Kültür-Ekonomi*, Trabzon 2006, s. 112.

¹¹⁵ Ballance, *a.g.m.*, s. 74; Karpuz, *a.g.m.*, 1990, s. 56; Haşim Karpuz, "Trabzon'da Türk Devri Yapıları", *Kültür ve Sanat*, S: 18, Haziran 1993, s. 17.

¹¹⁶ T.Ş.S., 1821, 117/3. Muhasebe kayıtlarından elde edilen bilgilere göre 1615'te bedestendeki dükkânlardan 10334 akçe kira geliri temin edilmiştir. *BOA*, MAD.d., 1813/142.

olumsuz durumlara rağmen yeniden kullanıma uygun hale getirilerek ticari hayat canlandırılmıştır¹¹⁷.

Mimari açıdan bakılacak olursa bedestenin kubbesi dört ayak üstüne oturtulmuştur. Ayaklarda bulunan delikler önceden var olan ahşap katın taşıyıcısı konumundaki kat bölmesi demirleri içindir. Bedestenin iki katlı olduğu dönemde ahşap katta, Acem ve Arap m illetinden olan, mal sahipleri oturur ve aşağıda mallarını sergilerdi¹¹⁸. Dört tarafında birer kapı bulunan binanın içinde 48 dolap bulunmaktaydı¹¹⁹. 1970'lerde marangoz atölyesi olarak kullanılan bina günümüzde halen faaliyet göstermektedir.

Dükkânlar

Bedesten haricinde gelirleri Hatuniye Vakfı'na kaydedilen bazı dükkânlar bulunuyordu. Vakfin, Arabacılar Çarşısı, Kazancılar Çarşısı, Ayakkabıcılar Çarşısı ve Bozacılar Çarşısı'nda çeşitli sayıda dükkânları bulunmaktaydı¹²⁰. Bunların dışında Gümüşhane'de bir kapan ve çeşitli dükkânlar, İmaret Hamamı civarındaki üç adet berber dükkânı ile Zağnos Kapısı civarındaki kasap dükkânları da Hatuniye Vakfı'na aitti¹²¹. Bu yapıların mimari detaylarını tespit etmek maalesef mümkün olmamıştır.

Debbağhaneler (Tabakhaneler)

Trabzon, Samsun ve Rize'de gelirleri Gülbahar Hatun Vakfı'na kaydedilen debbağhaneler bulunmaktaydı¹²². Trabzon'daki debbağhane, Tabakhane Mahallesi'nden geçen küçük çayın kenarında yer almaktaydı. Diğer debbağhaneler hakkındaki elimizdeki bilgiler muhasebe kayıtlarında var olan gelir kayıtlarıyla sınırlıdır¹²³.

Boyahane

Gülbahar Hatun Vakfı'nın gelir kaynakları içerisinde kaydedilen boyahane, şehrin merkezinde Aşağı Hisar'daki Boyahane Mescidi Mahallesi'nde bulunuyordu¹²⁴. 1621 yılında Mehmet Beşe isimli bir kimse, boyahane duvarlarına kapı açmış ve burayı kendi mülküne dâhil etmek istemiştir.

¹¹⁷ İnan, *a.g.m.*, s. 108. Rus saldırısı sonucu meydana gelen yangına dair bilgileri destekleyen mahkeme kaydında bedestenin, 24 Ekim 1633'te senelik 5.000 akçe gelir getirdiği kaydedilmiştir. *T.Ş.S.*, 1828, 96/5.

¹¹⁸ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, II. Kitap, s. 51.

¹¹⁹ Horuloğlu, *a.g.e.*, s. 23.

¹²⁰ *T.Ş.S.*, 1822, 31/9; *T.Ş.S.*, 1820, 28/2; *T.Ş.S.*, 1820, 29/3; *T.Ş.S.*, 1824, 42/3; *T.Ş.S.*, 1839, 10/4.

¹²¹ *T.Ş.S.*, 1843, 39/4; *T.Ş.S.*, 1844, 49/2; *T.Ş.S.*, 1847, 10/6.

¹²² *BOA*, TS.MA.d., 1763/2ab-3a.

¹²³ Örneğin 1597'de Samsun'daki debbağhane geliri 2000, Rize'deki debbağhane geliri ise 500 akçe olarak kaydedilmiştir. *BOA*, TS.MA.d., 1763/3a.

¹²⁴ Bostan, *a.g.e.*, s. 415.

Mütevellinin müdahalesiyle görülen mahkemede boyahaneye verilen bu zararın ortadan kaldırılmasına hükmedilmiştir¹²⁵. Bu işletmenin mimari detayları hakkında herhangi bir bilgi bulunamamakla birlikte 1679'da tamirat gördüğü bilinmektedir¹²⁶.

Değirmenler

Değirmen Deresi olarak bilinen mevkide altı adet ve Kovana Köyü'nde bir adet olmak üzere toplamda yedi değirmenin geliri vakıf hesabına aktarılmaktaydı¹²⁷. Elimizdeki tamir kayıtlarının tamamı Değirmen Deresi'nde-kiler için tutulmuştur. Bu kayıtlardan edindiğimiz bilgilere göre 1650, 1673, 1679, 1690, 1700 ve 1722 senelerinde vakfın değirmenleri birtakım tamiratlar görmüştür. 1673'te 4 adet değirmen için 16.000 akçe harcanmışken 1679'da değirmene su akışını sağlayan bentlerin tamiri için 40 kuruş masraf çıkartılmıştır. 1690'da iki adet değirmen onarılmış ancak ne kadar masraf olduğu belirtilmemiştir¹²⁸.

1690 ve 1722'deki tamiratlar, değirmenlerin şahıslara devri yoluyla gerçekleştirilmiştir ve bu yönüyle diğer kayıtlardan farklılık arz etmektedir. Değirmenlerin şahıslara devri şeklindeki uygulama temelde kira sözleşmesine dayanmaktadır. Bu kiralama usulü bazı şartlar neticesinde gerçekleşmekteydi. Sözleşmede detayları sunulan bu şartlar, vakfa belli miktar kira ödenmesi ve imarette kullanılacak buğdayın bedelsiz olarak öğütülmesi şeklindeydi. 1722'de devri gerçekleşen 4 adet değirmen için günlük 5 akçe kira bedeli kaydedilmiştir¹²⁹.

Hacı Abdullah Halife Tekkesi

Günümüzde Giresun'un Espiye İlçesi'nde bulunan Hacı Abdullah Halife Tekkesi, ilk olarak babası Kasım Halife tarafından Ahiçukuru Köyü'nde kurulmuştur. Gülbahar Hatun Vakfı'nın kuruluşundan önce, tekkenin, medrese ve camiden oluşan küçük çapta bir vakıf külliye şeklinde hizmet verdiği söylenebilir. Bu vakfın çalışma esaslarını düzenlemek adına bir vakfiye düzenlenmiş olup dönemin padişahı II. Bayezid'in onayına sunulmuştur¹³⁰.

Bahsi geçen tekke, I. Selim Trabzon'da sancakbeyi iken Hacı Halife ismi ile anılmaktaydı. I. Selim tahta çıktıktan sonra tekkenin statüsünü annesinin

¹²⁵ Sebahittin Usta, "Trabzon İmâret-i Hatuniye Vakfı ve Gelirleri (1550-1650), *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2016; (21), s. 246.

¹²⁶ *T.Ş.S.*, 1851, 123/1.

¹²⁷ *BOA*, TS.MA.d., 1763/2a; *BOA*, MAD.d., 15996/1.

¹²⁸ *T.Ş.S.*, 1831, 55/8; *T.Ş.S.*, 1847, 10/6; *T.Ş.S.*, 1851, 123/1; *T.Ş.S.*, 1857, 50/5; *T.Ş.S.*, 1865, 11/1; *T.Ş.S.*, 1880, 177/2-3.

¹²⁹ *T.Ş.S.*, 1857, 50/5; *T.Ş.S.*, 1880, 177/2-3.

¹³⁰ 1486 tarihli tahrir kaydında yer alan "Vakf-ı Tekke-i Kâsım Halife" ifadesi bu görüşü desteklemektedir. Mehmet Fatsa-Gazanfer İltar, *Hacı Abdullah Halife Tekkesi*, İstanbul 2016, s. 38-39.

vakfına bağlamış ve muhtemelen tekkeye gelir sağlayan köy sayısını arttırmıştır. Tekkenin I. Süleyman zamanında yeniden tanzim edilen 1544 tarihli vakfiyesinden Hatuniye Vakfı'na tescil edildiği anlaşılmaktadır¹³¹. Her ne kadar Hacı Abdullah Halife Tekkesi'ni vakfa ait yapılar içerisinde değerlendiriyor olsak da bu teşkilatın vakıfla olan ilişkisi büyük oranda vakfın desteğini almış olmasıyla ilgilidir.

Rize ve Pazar'daki Camiler

Gülbahar Hatun'un, oğlu Selim'in Trabzon sancakbeyliği döneminde Rize'de bizzat bir cami yaptırdığı ve şimdiki Gülbahar Mahallesi'nin de ismini bu camiden aldığı ifade edilmektedir¹³². Cami, zamanla işlevsiz hale gelmiş, 1956'da kuzeye kaydırılarak tekrar inşa edilmiştir¹³³. Ayrıca Rize'de Ali Kaptan ve Uzun Ali Camilerinde görev yapanların maaşları da Gülbahar Hatun Vakfı tarafından ödeniyordu¹³⁴.

Rize'nin doğusunda bulunan Atina (Pazar) Kazası'nda Pazaryeri olarak bilinen mevkideki cami minaresinin 1710 senesinde Hatuniye Vakfı gelirlerinden yaptırıldığı kayıtlıdır¹³⁵. Bu hizmetleriyle Hatuniye Vakfı'nın sadece Trabzon'un değil Rize'nin şehirleşmesine de katkısı olduğu açıktır.

İmaret Mezarlığı

Bazı Müslüman mezarlıklarının, insanların, toplum nezdinde saygı gören kişiler adına yapılan türbelerin yakınına defnedilmek istemeleriyle şekillenmeye başladığı düşünülmektedir. Bir zamanlar İmaret Mezarlığı¹³⁶ olarak bilinen alan, vaktiyle gül bahçesi şeklinde çevrelenmişken, Hatuniye Türbesi'nin inşasıyla mezarlığın oluşmaya başladığını söylemek yanlış olmayacaktır¹³⁷.

Atapark mevkiinde bulunan İmaret Mezarlığı, günümüzde hala kullanıma açık olan Gülbahar Hatun Camii'nin çevresi ile batı taraftaki SSK Müdürlüğü binası, Nejat Oğan Tiyatrosu ve Suat Oyman Parkı'nın bulunduğu alana yayılmış durumdaydı. İmaret Mezarlığı'na özellikle şehrin önde gelenleri defnedilmekteydi. Trabzon valilerinden Köprülüzâde Abdurrahman Paşa (1731), Yusuf Ziya Paşa (1880) ve Kadri Bey (1902) vefat ettiklerinde İmaret Mezarlığı'na defnedilmişlerdir. Ayrıca bölge tarihi hakkındaki çalışmalarıyla

¹³¹ Yüngül, *a.g.m.*, s. 106; Sadi Bayram, "Giresun İli Vakıflarına Toplu Bir Bakış", *Giresun Tarihi Sempozyumu*, 24-25 Mayıs 1996, İstanbul 1997, s. 366.

¹³² Aksu, *a.g.m.*, s. 91.

¹³³ Karpuz, *a.g.e.*, 1993b, s. 22-23.

¹³⁴ Kurnaz, *a.g.e.*, s. 15.

¹³⁵ *T.Ş.S.*, 1873, 2/2.

¹³⁶ Adı geçen mezarlık, vakfa ait yapıdan ziyade bir yapılaşmanın neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak külliye içerisinde kapladığı alan dikkate alındığında bu çalışmanın bir parçası olması gerekli görülmüştür.

¹³⁷ Tuluk, *a.g.m.*, s. 124; Mısır, *a.g.e.*, s. 103.

tanıdığımız Şakir Şevket'in defni de 1878'de bu mezarlıkta gerçekleşmiştir¹³⁸. 1916 yılında yaşanan Rus işgali sırasında mezarlıktaki mermer sütunların bazıları gemilerle Rusya'ya kaçırılmıştır. İşgal sonrasında mezarlığın bir bölümü kaldırılarak yerine tiyatro binası inşa edilmiştir¹³⁹.

1935-1939 yılları arasında Trabzon valiliğinde bulunan Tahsin Uzer'in emriyle ortadan kaldırılan mezarlıktaki kabirlerin bir kısmı aileleri tarafından alınırken, bazıları Sülüklü Mezarlığı'na nakledilmiştir. Bu taşıma esnasında çok sayıda mezar taşı tahrip olmuş veya yok olmuştur¹⁴⁰. Mezarlığın kapladığı alanın büyük kısmı 1938'de park haline getirilmiştir¹⁴¹. Mezarlığın parka dönüşümü senenin sonunu bulmuş olmalıdır. Zira 1938 yılı Nisan ayında Sülüklü Mezarlığı'na halen mezar nakli yapıldığı belirtilmektedir¹⁴². 2005 ve 2006 yıllarında Sevinç Eren tarafından yerinde yapılan incelemelerde Gülbahar Hatun Camii haziresinde duvara yaslanmış şekilde bulunan 27 adet mezar taşı tespit edilmiştir. 2010 yılına gelindiğinde bu mezar taşlarının yerlerinde olmadığı ve nerede oldukları hakkında bir bilgiye ulaşılamadığı kaydedilmiştir¹⁴³.

Sonuç

1515 yılında Trabzon merkezinde tesis edilmesinin ardından 400 yıldan uzun süre ayakta kalabilen Gülbahar Hatun Vakfı, gerek bünyesinde barındırdığı hayrî müesseseler ve gerekse bölgeye sunmuş olduğu hizmetleriyle Trabzon'un şehirleşmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Çalışmamız çerçevesinde elde edilen bilgilerden hareketle çekirdeğini Gülbahar Hatun Camii'nin teşkil ettiği külliyedeki diğer yapıların konumları hakkında bir kroki oluşturulmuştur (Şekil. 1). Krokiye bakıldığında bir mahallenin oluşumu ve gelişimi için gerekli olan müesseselerin çoğunun bu vakıf tarafından bina ve inşa edildiği görülmektedir. Bu bina ve yapılardan istifade eden insanların, şehrin hareketliliğine, ticaretine, sosyal yaşamına, medrese ve mekteplerde bulunan öğrenci ve öğretmenleriyle şehrin kültürel hayatına son derece önemli hizmetlerde bulunduğu aşikârdır.

¹³⁸ Goloğlu, mezarlığın yıkılış sürecinde mezar taşlarının okunması görevinde bulunmuş ve eserinin sonunda bu mezar taşlarının bir kısmına ait bilgilere yer vermiştir. Goloğlu, *a.g.e.*, s.76-158; Mehmet Akif Bal, "Trabzon'da Yok Olan Tarihi Müslüman Mezarlıkları ve Bunların Trabzon Şehir Kültürüne Etkileri", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu*, C: II, s. 700.

¹³⁹ Albayrak, *a.g.e.*, s. 71.

¹⁴⁰ Bal, *a.g.m.*, s. 700.

¹⁴¹ Mısır, *a.g.e.*, s. 103. Trabzon Belediye Meydanı'nın güneyindeki Taksim Parkı'nın bulunduğu alanın da bir zamanlar Müslüman mezarlığı olduğu ve İmaret Mezarlığı ile aynı dönemde parka dönüştürüldüğü kaydedilmektedir. Üstün Demirkaya, *a.g.t.*, s. 332.

¹⁴² Hatice Belge, *Trabzon Mezarlıkları ve Mezar Anıtları (1926-2018)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2018, s. 115.

¹⁴³ Sevinç Eren, "Trabzon Gülbahar Hatun Camii Haziresi'ndeki Erkek Mezar Taşları", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2012, C: 14, S. 40, s. 223.

Tamir vesilesiyle mahkeme kayıtlarına yansıyan bilgilerden yola çıkarak eskiden külliye'nin doğu, kuzey ve batıdan bir taş duvar ile çevrili olduğu anlaşılmıştır. Güneyinde ise İmaret Mezarlığı bulunuyordu. Külliye'ye girişler çoğunlukla türbenin doğusundaki ana kapıdan yapılmaktaydı. Bu ana kapıdan başka duvarın güneydoğu ve batı kısımlarında, ana kapıya göre daha küçük, iki kanatlı demir kapılar mevcuttu¹⁴⁴.

Konum itibarıyla külliye'nin merkezinde bulunan caminin doğusunda, misafir odaları ve türbe; kuzeyinde şadırvan ve medrese; batısında bir misafir odası; güney batısında eskiden Hatuniye Mektebi olan ve birtakım aşamalardan geçtikten sonra Gülbahar Hatun İlkokulu olarak kullanılan okul binası; güneyinde bitişik halde mutfak, mekel ve fırın ile daha güneyde alt katı ahır üst katı kiler olarak kullanılan büyük bir yapı bulunmaktaydı. İmaret Hamamı ise külliye duvarlarının dışında kuzey doğu tarafında yer almaktaydı. Külliye'deki birimler incelendiğinde Gülbahar Hatun Külliyesi ile Amasya II. Bayezid Külliyesi'nin önemli benzerlikler barındırdığı görülmektedir¹⁴⁵. Buna göre I. Selim'in annesi adına yaptırdığı külliye için babasının Amasya'daki külliyesini örnek aldığı söylenebilir. Ancak bu yapılardan medrese, imaret ve mutfak olarak belirtilen birimler II. Bayezid Külliyesi'nde aynı eksen üzerinde oldukça nizami şekilde yer alırken¹⁴⁶ Gülbahar Hatun örneğinde biraz daha dağınık bir düzen gözlenmektedir (Şekil. 1).

Külliye'nin bulunduğu arazi güneyden kuzeye gidildikçe aşağı doğru meyillidir. Bu sebeple kuzey-güney çizgisindeki yapılar arasında yükseklik/kot farkı bulunmaktaydı. Yani en yukarıda kiler ve ahırdan müteşekkil bina ve en aşağıda medrese yer almaktaydı.

Vakfın imaretinde, vakıf görevlileri başta olmak üzere ihtiyaç sahipleri, medrese ve mektep talebeleri, fakirler, yolcular ve genç-yaşlı herkes yemek ihtiyaçlarını karşılayabilmekteydi. Ulema, reaya ve talebeler olmak üzere her kesimden insanın bir arada bulunması, imaretlerin sosyal bir yönünü de ortaya koyuyordu. Ayrıca bu özelliklerinden dolayı imaretin çevresi, gündelik hayatın en yoğun alanlarından birisi olarak şekillenmekteydi¹⁴⁷.

İmaret örneğinde görüldüğü üzere vakfın sunduğu hizmetlerden sadece fakir ve aciz insanlar değil, hali vakti yerinde olan kimseler de faydalana-biliyordu. Benzer şekilde cami, mektep, medrese ve kütüphane gibi kuruluşlar zengin-fakir ayrımı gözetmeksizin bütün halkın istifade edebileceği mekânlardı.

¹⁴⁴ İlgili kayıta külliye'deki birçok birim için keşif yapılmıştır. Doğudaki kapı için toplamda 3020 akçe, güneydoğuda bulunan kapının kanatları için 350 akçe ve batıdaki kapının kanatlarıyla duvarı için 400 akçe tamir masrafı gösterilmiştir *T.Ş.S.*, 1877, 8/1.

¹⁴⁵ Abdulkadir Dündar, "Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: XLIV, S: 2, Ankara 2003, s. 134.

¹⁴⁶ Dündar, *a.g.m.*, 2003, s. 134.

¹⁴⁷ Bu duruma dair görseller için bkz. Resim 1 ve Resim 2.

Gülbahar Hatun Vakfı bu yönleriyle bölgenin eğitim hayatında önemli bir yere sahipti.

Gülbahar Hatun Vakfı'nın bölgeye sunmuş olduğu dini hizmetler sadece külliyesinde bulunan cami ile sınırlı değildi. Trabzon'da ve Rize'de bulunan bazı camilerin görevli maaşları ile tamir giderlerinin yine bu kurum tarafından karşılandığı bilinmektedir. Ayrıca külliyyede bir çilehanenin varlığından söz edilmesi vakfın aynı zamanda bir tarikata da hizmet verdiğini düşündürmektedir.

Vakfın şehre sunduğu önemli hizmetlerden biri de su yolları ve çeşmelerin bakımını üstlenmiş olmasıydı. Su yollarının tamirine binaen tutulan kayıtlarda masrafların vakıf hesabından karşılanacağı belirtilmiştir. Su yolcu olarak bilinen görevlilere ödenecek maaşların da yine vakıf tarafından karşılanıyor olması günümüzde belediyelerin üstlendiği bu gibi hizmetlerin Trabzon örneğinde Gülbahar Hatun Vakfı vasıtasıyla gerçekleştirildiğini gösteriyor. Ayrıca yine halkın sağlığı konusunda hamamların işlevini düşündüğümüzde vakfa ait iki hamamın uzun yıllar faaliyet göstermiş olması önemlidir.

Trabzon'daki çarşı merkezi içinde önemli bir yeri olan bedesten ve diğer çarşılardaki bazı dükkânlar vakfın himayesinde bulunuyordu. Vakfın bu yönleriyle şehrin ticari hayatına katkıda bulunduğu açıktır. Karadeniz topraklarının buğday ve arpa gibi ürünlerin tarımına elverişsiz olması bu ürünlerin ithal edilmesini zorunlu kılmıştır. Bu yönden bakıldığında vakfın, geçiş bölgesi olarak bilinen, Gümüşhane'de bulunan kapan ve dükkânları mevcuttu. Ayrıca kıyı şeridi boyunca vergi gelirlerine sahip olduğu liman ve iskeleleri, ticari boyutun yanı sıra ithalat açısından da katkıları olduğunu göstermektedir. Ticari sahadaki hizmetlerine ilaveten Trabzon, Rize ve Samsun'da bulunan debbağhaneler ile yine Trabzon şehir merkezindeki boyahanenin sanayi açısından rolü unutulmamalıdır. Özet olarak, Gülbahar Hatun Vakfı, hâkim olduğu bölge için eğitim, sosyal, dini, ekonomik, ticari pek çok alanda yüzyıllar boyunca göstermiş olduğu faaliyetlerle vakıf müessesesinin sosyal devletin yükümlü olduğu görevleri yerine getirmesi bağlamında önemini ortaya koymuştur.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Vesikaları

1.1. Trabzon Şer'îye Sicilleri (T.Ş.S.)

Defter No: 1820; 1821; 1822; 1824; 1828; 1831; 1835; 1836; 1839; 1843; 1844; 1847; 1849; 1851; 1855; 1857; 1863; 1865; 1873; 1877; 1880; 1882; 1885; 1898; 1900; 1901; 2010; 2063.

1.2. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA)

1.2.1. Maliyeden Müdevver Defterler (*MAD.d.*)

Defter No: 1813; 7751; 15996.

1.2.2. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (*TS.MA.d.*)

Defter No: 1763; 4326.

1.2.3. Evkaf, Haremeyn Muhasebesi Defterleri (*EV.HMH.d.*)

Defter No: 1943.

1.2.4. Bab-ı Defteri, Gülbahar Hatun Evkafı Defterleri (*D.HMH.GLBH.d.*)

Defter No: 21907; 21908; 21909.

2. Kitap ve Makaleler

ACUN, Fatma “Seyyah Söylemi ve Trabzon’a Gelen Yabancı Seyyahlar”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri*, C: 1, 2001, T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, s. 143-149.

AKBULUT, Ömer, *Gülbahar Hatun Camii “Ayşe Hatun ve Yavuz Selim*, Trabzon 1965.

AKOZAN, Feridun, “Türk Külliyesi”, *Vakıflar Dergisi*, S: VIII, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1969, ss. 303-308.

AKSU, Erdoğan, “Rize Tarihi”, *1967 Rize İl Yıllığı*, 1967, s. 87-101.

ALBAYRAK, Hüseyin, “Tarihe Karışan Gülbahar Hatun İlkokulu”, *Trabzon Dergisi*, S: 7, 1993, ss. 28-33.

ALBAYRAK, Hüseyin, *Trabzon İmâret (Hâtûniyye) Külliyesi*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 1998.

Âşık Mehmed, *Menâzirü'l-avâlim*, C: I, (Haz.) Mahmut Ak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

Âşık Mehmed, *Menâzirü'l-avâlim*, C: III, (Haz.) Mahmut Ak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

ATAMAN, Mukaddes-Tülay Zorlu, “Hatuniye (Gülbahar Hatun) Camii ve Türbesi Restorasyonu”, *Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu-1*, Ankara 2007, ss. 55-67.

BAL, Mehmet Akif, “Trabzon’da Yok Olan Tarihi Müslüman Mezarlıkları ve Bunların Trabzon Şehir Kültürüne Etkileri”, *1. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon’da Dini Hayat Sempozyumu*, C: II, 2016, ss. 687-710.

BALLANCE, Selina, “Early Turkish Buildings in Trabzon”, *Belleten*, C: XXIX, (113), 1965, ss. 73-76.

BAYARTAN, Mehmet, “Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, X-1, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, ss. 157-175.

BAYRAM, Sadi, “Giresun İli Vakıflarına Toplu Bir Bakış”, *Giresun Tarihi Sempozyumu*, 24-25 Mayıs 1996, Giresun Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 1997, ss. 365-389.

BELGE, Hatice, *Trabzon Mezarlıkları ve Mezar Anıtları (1926-2018)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2018.

BOSTAN, Hanefi, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002.

BÖLÜKBAŞI, Atilla Alp, *Eski Zaman Ortahisar*, Ortahisar Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 2016.

ÇINAR, Hüseyin, “Osmanlı Toplumunda Vakıf Kuran Kadınlar”, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Toplumunda Cinsiyet, Mahremiyet ve Sosyal Hayat*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018, ss. 335-371.

ÇİZMECİ, Halil, *Trabzon Gülbahar Hatun Camii ve Türbesi*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2020.

ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, “Küllüye”, *DİA*, C: 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, ss. 542-544.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2006.

DÜNDAR, Abdulkadir, “Osmanlı Mimarisinde Vakıf Mimarları”, *Prof. Dr. Halûk Karamağaralı Armağanı*, Ankara 2002, ss. 113-122.

DÜNDAR, Abdulkadir, “Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: XLIV, S: 2, Ankara 2003, ss. 131-172.

DÜZENLİ, Halil İbrahim, “Osmanlı Mimarlığını Trabzon’dan Okumak: Gülbahar Hatun ve İskender Paşa Camileri Karşılaştırması”, *Trabzon Kent Mirası Yer-Yapı-Hafıza*, Klasik Yayınları, İstanbul 2010, ss. 191-204.

EDHEM, Halil, *Trabzon’da Osmanlı Kitabeleri*, (Haz.) İsmail Hacıfettahoğlu, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 2001.

EMECEN, Feridun M., *Yavuz Sultan Selim*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2010.

ERAYDIN, Selçuk, “Çile”, *DİA*, C: 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 315-316.

EREN, Sevinç, “Trabzon Gülbahar Hatun Camii Hazinesi’ndeki Erkek Mezar Taşları”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2012, C: 14, S: 40, ss. 222-246.

ERGİN, Osman, “Çarşı”, *İA*, MEB Yayınları, s. 360-362, İstanbul 1977.

ERTUĞRUL, Özkan, “Gülbahar Hatun Camii ve Türbesi”, *DİA*, C: 14, İstanbul 1996, ss. 231-232.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, I. Kitap, (Haz.) Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, II. Kitap, (Haz.) Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.

EYİCE, Semavi, “Bedesten”, *DİA*, C: 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992a, ss. 302-311.

EYİCE, Semavi, “Beyazıt Hamamı”, *DİA*, C: 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992b, ss. 52-54.

FATSA, Mehmet-Gazanfer İltar, *Hacı Abdullah Halife Tekkesi*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2016.

GOLOĞLU, Mahmut, *Trabzon Tarihi Fetihden Kuruluşa Kadar*, Serander Yayınları, Trabzon 2000.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi”, *Belleten*, C: XXVI, (102), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1962, ss. 293-337.

GÖKHAN, İlyas, *Kahramanmaraşlı Meşhur ve Kahraman Kadınlar*, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş 2017.

HİLMİ, Ömer, *İthaf’ül-Ahlaḫ fi Ahkam’il-Evkaf*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1977.

HORULUOĞLU, Şâmil, *Tarihî Eserleri ile Trabzon*, Ankara 1978.

İNAN, Kenan, “Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni”. *Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Ticari Hayat*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 2013, ss. 97-119.

KAÇAN ERDOĞAN, Meryem, “Osmanlı Hanım Sultanlarının Haremeyn ve Kudüs’e Yaptığı Hizmetler (XVI-XVII. Yüzyıl)”. *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın*, C: 1, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2016, ss. 489-508.

KARPUZ, Haşim, “Trabzon’daki Türk Devri Hamamları”, *Trabzon Kültür Sanat Yıllığı 88-89*, Trabzonlular Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul 1989, ss. 109-135.

KARPUZ, Haşim, *Trabzon*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

KARPUZ, Haşim, “Trabzon’da Türk Devri Yapıları”, *Kültür ve Sanat*, 18, 1993a, ss. 15-18.

KARPUZ, Haşim, *Rize*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993b.

KIRLANGIÇ, Hicabi, *İdrîs-i Bidlîsî Selim Şah-Nâme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

KÖÇ, Ahmet, “XV. Yüzyılda Ümerâ Vakıfları ve Ankara’nın Kentsel Gelişimi”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 12, S: 22: 2009, ss. 179-191.

KUBAN, Doğan, *Osmanlı Mimarisi*, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul 2007.

KURNAZ, Mehmet, *Trabzon’da 35 Vakfa Ait Notlar*, 1948.

MARTAL, Abdullah, “XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Su-Yolculuk”, *Belleten*, C: LIII, (205), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, ss. 1585-1652.

MISIR, Hikmet, *Trabzon Tarihinde Ayşe Gülbahar Hatun ve Gülbahar Hatun Mahallesi*, Trabzon 2013.

ÖKSÜZ, Melek, *Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon Toplum-Kültür-Ekonomi*, Serander Yayınları, Trabzon 2006.

ÖZCAN, Ruhi, “Osmanlı Devleti’nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S: 17, 2005, ss. 237-266.

ÖZTÜRK, Temel, *Osmanlıların Kuzey ve Doğu Seferlerinde Savaş ve Trabzon*, Serander Yayınları, Trabzon 2011.

ÖZTÜRK, Temel, “Seyahatnamelerde Trabzon Türbeleri”, *Uluslararası Horasan’dan Anadolu’ya İrfan Geleneği: Elvan Çelebi Sempozyumu*, Çorum 2020, ss. 129-151.

PAMUK, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

PARLATIR, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2011.

SAHİLLİOĞLU, Halil, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi 1640-1740*, İstanbul 1965.

SİNGER, Amy, “İmaret”, *Türkler*, C: 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 892-908.

ŞAŞMAZ, Mehibe, “Osmanlı Sarayındaki Dulkadirli Hatunlar”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S: 37, 2016, ss. 410-424.

ŞAKİR ŞEVKET, *Trabzon Tarihi*, (Haz.) İsmail Hacıfettaoğlu, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 2001.

TANMAN, M. Baha, “Halvethâne”, *DİA*, C: 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss. 388-393.

TARIM ERTUĞ, Zeynep, “İmaret”, *DİA*, C: 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 219-220.

TOSUN, Miraç, *Trabzon’da Cemaatlerarası İlişkiler*, Serander Yayınevi, Trabzon 2013.

Trabzon Vilayet Salnamesi (13), 1305 (1887-1888).

TULUK, Ömer İskender, “İmâret-i Hatuniye’den Atapark’a: Trabzon’da Kamusal Alan Dönüşümüne Erken Bir Tanıklık”, *Trabzon Kent Mirası Yer-Yapı-Hafıza*, Klasik Yayınları, İstanbul 2010, ss. 121-144.

TULUK, Ömer İskender-Fulya Üstün, “Trabzon Bedesteni: Türk Bedesten Mimarisindeki Yeri ve Sorunlarına İlişkin Bir Değerlendirme”, *Trabzon Kent Mirası Yer-Yapı-Hafıza*, Klasik Yayınları, İstanbul 2010, ss. 173-187.

USTA, Sebahittin, “Trabzon İmâret-i Hatuniye Vakfı ve Gelirleri (1550-1650)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2016; (21), ss. 225-250.

USTA, Sebahittin, *Trabzon’da Vakfılar (1550-1650)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon 2015.

USTA, Veysel- SOYTÜRK, Yaşar, *Tarihi, Coğrafyası, Folkloru ile İlimiz Trabzon*, Trabzon 1996.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C: 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

ÜSTÜN DEMİRKAYA, Fulya, *Toplumsal Dinamikler Bağlamında Trabzon Kent Dokusunun Dönüşümü (Komnenos Hanedanlığı'ndan Cumhuriyete Kadar)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon 2014.

YAZICI, Nurcan, “Trabzon’daki Gülbahar Hatun/Hatuniye Külliyesi ve Osmanlı Dönemi Onarımları”, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S: 2, 2010, ss. 120-129.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “Sosyal Teşkilâtlar Bütünlüğü Olarak Osmanlı Vakıf Külliyesi”. *Türk Kültürü*, 219, Ankara 1981, ss. 262-271.

YİNANÇ, Refet, *Dulkadir Beyliği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

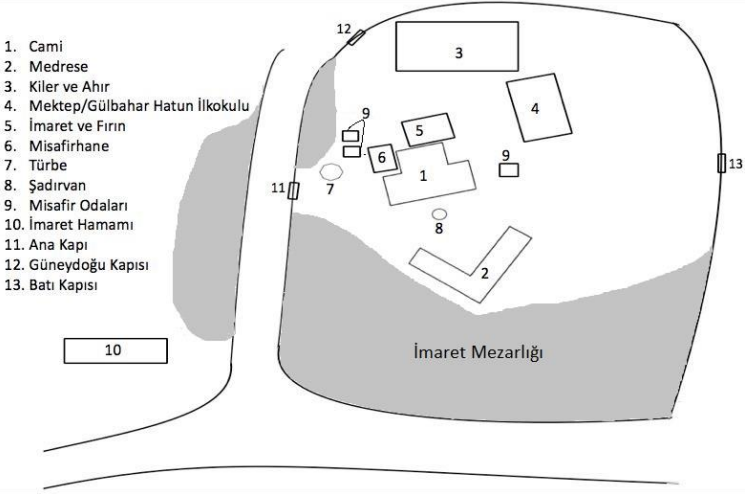
YÜKSEL, Murat, *Trabzon’da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeler*, C: 1, T.C. Trabzon Valiliği Yayınları, İstanbul 1991.

YÜNGÜL, Naci, “Giresun’un Espiye İlçesinde Yavuz Sultan Selim’in Tesis Ettiği Gülbahar Hatun Tekkesi Vakfına Ait Vesikaların Değerlendirilmesi” *Vakıflar Dergisi*, S: 15, Ankara 1982, ss. 101-116.

ZORLU, Tülay, “Trabzon Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet Türbeleri”, *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, S: 35, Ankara 2011, ss. 215-233.

Ekler

1. Şekiller

Şekil 1. Gülbahar Hatun Külliyesi¹⁴⁸

2. Resimler

La cour de la mosquée Hatunié — Trébizonde

لر بزدنه هاتونیه جامع شریفی

Resim 1: Cami ve Şadırvan¹⁴⁹ (Atilla Alp Bölükbaşı, Eski Zaman Ortahisar, Ortahisar Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 2016, s. 55.)

¹⁴⁸ Şekil 1’de, külliyeinin kuruluşundan itibaren varlık göstermiş olan yapıların muhtemel konumlarına yer verilmiştir. Elde edilen bilgi ve belgelerden yola çıkılarak hazırlanan çizimde numaralarla belirtilen yapıların yerleri en doğru şekliyle aktarılmaya çalışılmıştır. Binalar dışındaki gri renkte olan bölgelerde vaktiyle mezar ve türbelerin olduğu bilinmektedir.

¹⁴⁹ Fransızca yazıda “Hatuniye Camii”ndeki mahkeme/toplantı” yazılıyken, Osmanlıca kısımda “Trabzon’da Hatuniye Cami-i Şerifi” ifadesi yer almaktadır.

Resim 2: Cami, Türbe ve Şadırvan¹⁵⁰ (Bölükbaşı, *a.g.e.*, s. 55.)

Resim 3: Gülbahar Hatun İlkokulu 1934-1935 (Albayrak, *a.g.e.*, s. 75)

Resim 4: İmaret Hamamı¹⁵¹ (Albayrak, *a.g.e.*, s. 70)

¹⁵⁰ Sağda caminin girişi ve solda şadırvanın bir kısmı bulunuyor. Görseledeki Fransızca yazıda “Hatuniye Camii”nin girişi, Trabzon” yazılıyken, Osmanlıca kısımda “Trabzon’da Hatuniye Cami-i Şerifi” ifadesi yer almaktadır.

Resim 5: İmaret Mezarlığı'nın İçinden Geçen Yol¹⁵² (Albayrak, a.g.e., s. 72)

Resim 6: Gülbahar Hatun Türbesi, 1933 (Belge, a.g.t., s. 69.)

¹⁵¹ Üstte sekizgen olarak görünen kısım hamamın üst kısmıdır. Yapının ana duvarları alt taraftadır.

¹⁵² Görselin orijinali II. Abdülhamit'in Yıldız Albümü'nde bulunmaktadır.

Resim 7: Gülbahar Hatun Türbesi, 2021 (Özkan Özer Keskin)

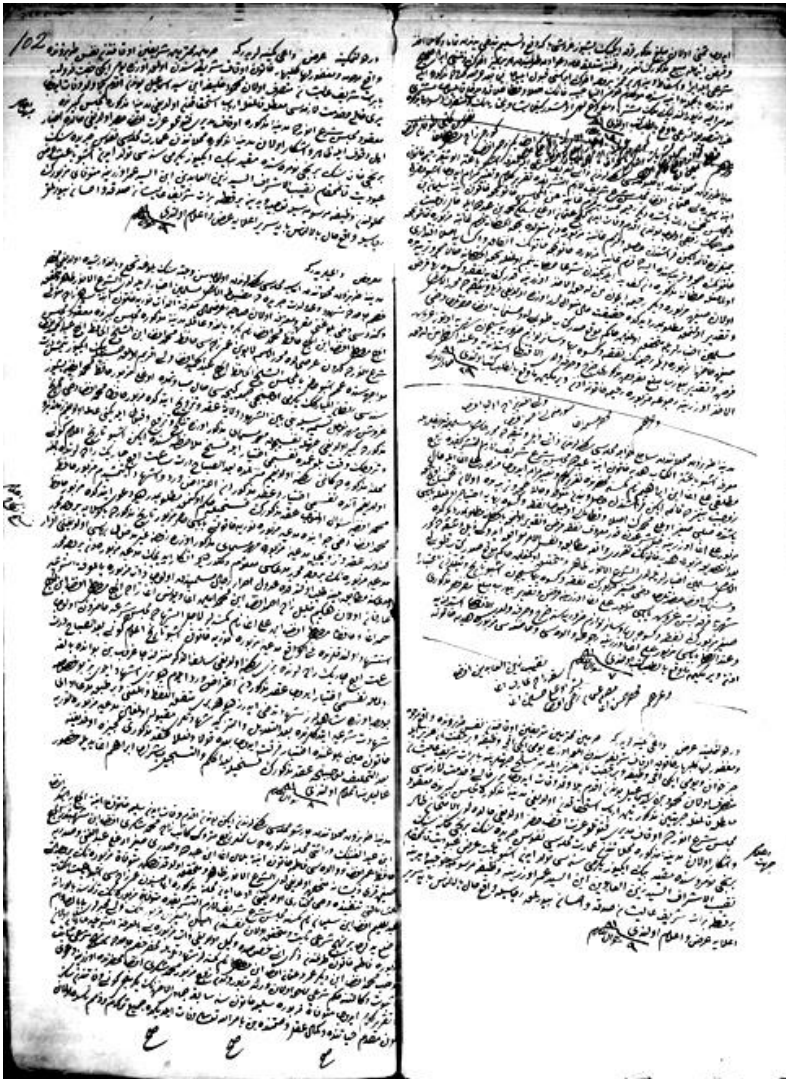
Resim 8: Gülbahar Hatun Camii ve Şadırvan, 2021 (Özkan Özer Keskin)

3. Belgeler

بعينه استولى و ارفع حرمة من الشريفين و قاضين من جرم و مفسدين
 سلطان سليم خان صديق و والد هو موجوده و مفسدين لها عايشه سلطان
 اوقاف حقا و شواهد اولان الحاج حسن اغا اولاد بك بك بوز التي
 سنة 1060 من سنين سنة مزبوره ذي الحجه حوفاقته و ارفع
 بريلق حقا سنة سيدر حقا قسطون خمس بك الحجه و دكا نلس
 احاره سنين اول التي بك اكيوز خمس اكي الحجه و مفاطعة زيبندان
 بك طغوز بوز بكي الحجه كه جمعا سكان سكر بك بوز طغوز اكي
 الحجه مضمون اولوب سلع مزبورون اولون برك بشكوك بكي الحجه سن
 حدام و لغت شريفه و طبعه و يروب و فرق اوج بك طغوز بوز فرق اكي
 الحجه سن برعوج حصاد قود حدام مزبورك صو قيو صي دقلاش شعورينه
 و بار كيرينه و حسن و قوفه و حدام و كچه و حصار و حصار حصار
 و اكي طغوز حجت شريفه من حصد حدام مزبورك شعور و زمينه
 و خرج قالدم و بار بوز احصا انه سنة و بار محضات لانه سنة
 خرج و صرفا بلوب و اكيوز خمس اكي حصار شعور و بوز و بار
 الشرفه خزنه سنة تسليم بلوب بوز نقد بوجه ابراد و حصار
 ترا اولد و حصار حصار علام اولد

D.04326.0002.00

Belge 1: Ayşe Sultan isminin geçtiği hamam muhasebe kaydı...Haremeyn-i ŞerifeynEvkâfî'ndanMerhûmMağfûrlehSultânSelîm Hân-ı Atîk validesi merhûme ve mağfûrleha Ayşe Sultan evkâfihâmâmı... BOA, TS.MA.d., 4326-2/1b.

Belge 2: Gülbahar Hatun isminin geçtiği mahkeme kaydı. ...Nefs-i Trabzon'da vâkî' merhûm ve MağfûrlehaGülbahârHatûnEvkâfî... T.Ş.S., 2010, 102/4.